

UNIVERSITATEA „NICOLAE TITULESCU” DIN BUCUREȘTI
FACULTATEA DE DREPT
ȘCOALA DOCTORALĂ

TEZĂ DE DOCTORAT

EVOLUȚIA PROCESULUI DECIZIONAL ÎN UNIUNEA
EUROPEANĂ

REZUMAT

Conducător de doctorat
Prof. univ. dr. **Augustin FUEREA**

Student-doctorand
Dragoș – Adrian BANTAȘ

București
2022

CUPRINSUL REZUMATULUI TEZEI DE DOCTORAT

LISTA ABREVIERILOR ȘI ACRONIMELOR	3
I. Planul tezei de doctorat	5
II. Problematika cercetată în cadrul tezei de doctorat (atât în context istoric, cât și în context juridic).....	8
III. Situația temei în contextul cercetărilor științifice în domeniul dreptului, din perspectivă interdisciplinară	10
IV. Aspecte principale din cadrul studiilor anterioare referitoare la problematica analizată.....	11
V. Obiectivele cercetării științifice (principal, secundar și terțiar)	13
1. Identificarea și definirea principalelor concepte utilizate.....	13
2. Determinarea elementelor de specificitate a adopției tratatelor fundamentale ale Uniunii Europene.....	14
3. Identificarea principalelor reforme ale procesului decizional în cadrul Comunităților Europene.....	15
4. Descrierea și plasarea în context comparativ a reformelor efectuate asupra procesului decizional prin Tratatul de la Lisabona.....	15
5. Prezentarea problemelor definitorii ale procedurilor legislative unionale.....	15
6. Evidențierea elementelor de specificitate a procesului decizional în materia acțiunii externe a Uniunii Europene	16
7. Prezentarea principalelor trăsături ale procesului decizional în materia extinderii Uniunii Europene și retragerii statelor membre din cadrul acesteia	16
8. Analizarea aspectelor relevante ale procesului decizional din cadrul instituțiilor Uniunii Europene.....	16
VI. Rezultatele urmărite prin cercetarea întreprinsă	17
VII. Metodologia de cercetare științifică și interpretare juridică. Limitele și posibilitățile de dezvoltare ale cercetării.....	17
VIII. Organizarea activităților de cercetare. Etapele cercetării	20
IX. Prezentarea generală a tezei de doctorat	21
X. Bibliografie selectivă.....	34

La elaborarea tezei de doctorat au fost avute în vedere, în primul rând: Tratatul de instituire a Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului și a Comunității Economice Europene; tratatele care au modificat anumite dispoziții ale acestora și tratatele pe care se întemeiază Uniunea Europeană în prezent (TUE și TFUE). Acestea li se adaugă: tratatele internaționale relevante pentru tema tezei; actele juridice de drept derivat care guvernează unele aspecte ale desfășurării procesului decizional; acordurile interinstituționale care produc efecte asupra acestui proces și actele juridice de drept intern ale anumitor state membre. Acestea din urmă sunt utilizate pentru realizarea unei priviri comparate în domeniu. Toate cele de mai sus sunt interpretate din punctul de vedere al jurisprudenței Curții de Justiție a Comunităților Europene, respectiv Uniunii Europene, precum și al doctrinei juridice anterioare datei de 06 iunie 2022.

LISTA ABREVIERILOR ȘI ACRONIMELOR

Abrevierea/ Acronimul	Semnificația în limba română	Semnificația în limba engleză
AG/GA	Adunarea Generală (a ONU)	(UN) General Assembly
alin.	alineatul	-
art.	articolul	-
AUE/SEA	Actul Unic European	Single European Act
BCE/ECB	Banca Centrală Europeană	European Central Bank
BEI/EIB	Banca Europeană de Investiții	European Investment Bank
C	cauză soluționată de Curtea de Justiție a Comunităților Europene/ Curtea de Justiție	-
CCR	Curtea Constituțională a României	-
CECO/ECSC	Comunitatea Europeană Cărbunelui și Oțelului	European Coal and Steel Community
CEE/EEC	Comunitatea Economică Europeană	European Economic Community
CE/EC	Comunitatea Europeană	European Community
CEEa/EURATOM	Comunitatea Europeană a Energiei Atomice	European Atomic Energy Community
CES/ESC	Comitetul Economic și Social	Economic and Social Committee
CIG/IG	Conferința interguvernamentală	Intergovernmental conference
CJUE/EUCJ	Curtea de Justiție a Uniunii Europene	European Union Court of Justice
COM	Comunicarea Comisiei	Communication from the Commission
CMC	Concept de Management al Crizelor	Crisis Management Concept
CONOPS	Conceptul Operațiilor	Concept of Operations
coord.	coordonator/i	-
COSAC/CPCUA	Conferința Organelor Specializate în Afaceri Comunitare	Conference of Parliamentary Committees of Union Affairs
CPS/PSC	Comitetul Politic și de Securitate	Political and Security Committee
dr.	doctor	-
f.a.	fără an	-
f.p.	fără pagină	-
JOCE/OJEC	Jurnalul Oficial al Comunităților Europene	Official Journal of the European Communities
JOUE/OJEU	Jurnalul Oficial al Uniunii Europene	Official Journal of the European Union
lit.	litera	-
OTAN/NATO	Organizația Tratatului Atlanticului de Nord	North Atlantic Treaty Organization
nr.	numărul	-
OLAF/EAFO	Oficiul European de Luptă Antifraudă	European Anti-Fraud Office
ONG/NGO	Organizație neguvernamentală	Non-governmental organization
ONU/UNO	Organizația Națiunilor Unite	United Nations Organization
op.cit.	opera citată	-
OPLAN	Planul Operației	Operation Plan

OSC/CSO	Opțiuni strategice civile	Civilian Strategic Options
OSM/MSO	Opțiuni strategice militare	Military Strategic Options
OSP/PSO	Opțiuni strategice polițienești	Police Strategic Options
p.	pagina	-
parag.	paragraful	-
passim	în diverse locuri	-
PCC/CCP	Politica Comercială Comună	Common Commercial Policy
pct.	punctul	-
PESA/ESDP	Politica Europeană de Securitate și Apărare	European Security and Defense Policy
PESC/CFSP	Politica Externă și de Securitate Comună	Common Foreign and Security Policy
CSP/PESCO	Cooperarea Structurată Permanentă	Permanent Structured Cooperation
pp.	paginile	-
prof.	profesor	-
PSAC/CSDP	Politica de Securitate și Apărare Comună	Common Security and Defence Policy
SEAE/EEAS	Serviciul European de Acțiune Externă	European External Action Service
SLSJ/AFSJ	Spațiul de Libertate, Securitate și Justiție	Area of Freedom, Security and Justice
s.n.	sublinierea noastră	-
SUA	Statele Unite ale Americii	United States of America
ș.a.m.d.	și așa mai departe	-
T	cauză soluționată de Tribunalul de Primă Instanță/Tribunal	-
TCEA/TEEDC	Tratatul de instituire a Comunității Europene de Apărare	Treaty Establishing the European Defence Community
TCECO/TEECSC	Tratatul de instituire a Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului	Treaty Establishing the European Coal and Steel Community
TCEE/TEEC	Tratatul de instituire a Comunității Economice Europene	Treaty Establishing the European Economic Community
TCE	Tratatul de instituire a Comunității Europene	Treaty Establishing the European Community
TUE/TEU	Tratatul privind Uniunea Europeană	Treaty on European Union
TFUE/TFEU	Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene	Treaty on the Functioning of the European Union
TVC/CCT	Tariful Vamal Comun	Common Customs Tariff
UE/EU	Uniunea Europeană	European Union
UEM/EMU	Uniunea Economică și Monetară	Economic and Monetary Union
UEO/WEO	Uniunea Europei Occidentale	Western European Union
univ.	universitar	-
vol.	volumul	-

I. Planul tezei de doctorat

Teza este structurată în 8 capitole, precedate de „Aspecte preliminare” și urmate de 6 anexe. Fiecare capitol cuprinde mai multe secțiuni, puncte și subpuncte. Planul tezei de doctorat reunește, după cum urmează:

CAPITOLUL I. CONSIDERAȚII INTRODUCATIVE

Secțiunea I. Ordinea juridică a Uniunii Europene - o nouă ordine de drept

1. Specificul dreptului internațional
 - A. Absența organelor legislative supranaționale
 - B. Metoda interguvernamentală de adoptare a instrumentelor juridice internaționale
2. Specificul ordinii juridice a Uniunii Europene
 - A. Problematika procesului de integrare în raport cu procesul de cooperare
 - a. Organizațiile internaționale analizate în funcție de modul de adoptare a actelor juridice
 - b. Organizațiile internaționale clasificate în funcție de modul de aplicare în dreptul intern al statelor membre a normelor cuprinse în instrumentele juridice ale acestora
 - c. Uniunea Europeană și organizațiile internaționale de cooperare raportate la ierarhizarea izvoarelor dreptului acestora
 - d. Uniunea Europeană și statul ca subiecte de drept internațional public (asemănări și deosebiri)
 - B. Metoda „comunitară” de adoptare a legislației Uniunii Europene
 - C. Metoda interguvernamentală privind adoptarea legislației Uniunii Europene
3. Particularitățile ordinii juridice a Uniunii Europene și ale celei de drept internațional de tip clasic în raport cu dreptul intern al statelor
 - A. Aplicarea imediată
 - B. Aplicarea directă și efectul direct
 - C. Aplicarea prioritară. Privire specială asupra Constituțiilor României și Republicii Franceze

Secțiunea a II-a. Instituțiile și organele Uniunii Europene implicate în procesul decizional

1. Conceptele de instituții și organe ale Uniunii Europene
 - A. Instituțiile Uniunii Europene
 - B. Organele Uniunii Europene
2. Principalele instituții ale Uniunii Europene implicate în procesul decizional – aspecte generale
 - A. Comisia Europeană
 - B. Consiliul Uniunii Europene
 - C. Parlamentul European
3. Alte instituții și organe ale Uniunii Europene care participă la procesul decizional

Secțiunea a III-a. Actele juridice ale Uniunii Europene adoptate în cadrul procesului decizional

1. Actele juridice prevăzute în art. 288 din Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene

2. Actele juridice legislative
3. Actele juridice fără caracter legislativ

Secțiunea a IV-a. Concluzii

CAPITOLUL II. SPECIFICITATEA ADOPTĂRII TRATATELOR FUNDAMENTALE ALE UNIUNII EUROPENE

Secțiunea I. Procedura de adoptare a tratatelor de instituire a Comunităților Europene și Uniunii Europene

1. Metoda interguvernamentală folosită în dreptul Uniunii Europene
2. Rezervele la tratate
3. Exprimarea consimțământului statelor de a deveni părți la tratatele fundamentale ale Uniunii Europene. Privire specială asupra Constituțiilor Republicii Franceze și Republicii Federale Germane

A. Situația statelor membre ale Uniunii Europene

B. Situația statelor care dobândesc statutul de state membre ale Uniunii Europene ulterior adoptării tratatelor fundamentale

4. Intrarea în vigoare și aplicarea în timp și spațiu a tratatelor Uniunii Europene

Secțiunea a II-a. Modificarea tratatelor fundamentale ale Uniunii Europene

1. Procedura de revizuire ordinară a tratatelor și procedurile simplificate. Analiză de caz: adoptarea Tratatului de instituire a unei Constituții pentru Europa prin metoda Convenției
2. Tratatul modificatoare
3. Actele modificatoare

Secțiunea a III-a. Concluzii

CAPITOLUL III. EVOLUȚIA PROCESULUI DECIZIONAL ÎN PERIOADA 1952-2003

Secțiunea I. Procesul decizional potrivit prevederilor Tratatelor de instituire a Comunităților Europene (1952-1958)

1. Tratatul de instituire a Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului
 - A. Procesul decizional în cadrul Înaltei Autorități
 - B. Categoriile de acte adoptate de Înalta Autoritate
 - C. Rolul Consiliului Special de Miniștri în procesul decizional
 - D. Adunarea Comună
 - E. Concluzii
2. Tratatul de instituire a Comunității Economice Europene și Tratatul de instituire a Comunității Europene a Energiei Atomice

Secțiunea a II-a. Elemente de reformă a procesului decizional specifice perioadei 1959-1987

1. Compromisul de la Luxemburg din anul 1965
2. Tratatul de instituire a unui Consiliu unic și a unei Comisii unice ale Comunităților Europene
3. Reformele realizate prin Tratatul bugetare de la Luxemburg și Bruxelles din anii 1970 și 1975
4. Actul Unic European - implicarea Parlamentului European în procesul decizional

Secțiunea a III-a. Consacrarea codeciziei prin Tratatul de la Maastricht

Secțiunea a IV-a. Reforma procesului decizional realizată prin Tratatul de la Amsterdam și Nisa

1. Tratatul de la Amsterdam
2. Tratatul de la Nisa

Secțiunea a V-a. Concluzii

CAPITOLUL IV. ELEMENTE DE REFORMĂ A PROCESULUI DECIZIONAL REALIZATE PRIN TRATATUL DE LA LISABONA

Secțiunea I. Rolul parlamentelor naționale în procedura de adoptare a actelor juridice ale Uniunii Europene potrivit Tratatului de la Lisabona

1. Relația dintre parlamentele naționale și Parlamentul European
2. Rolul parlamentelor naționale în verificarea respectării principiilor subsidiarității și proporționalității

Secțiunea a II-a. Implicațiile obligației de respectare a drepturilor fundamentale ale omului în procesul de adoptare a actelor juridice ale Uniunii Europene

1. Întinderea și interpretarea drepturilor și principiilor cuprinse în Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene
2. Nivelul de protecție juridică asigurat de Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene

Secțiunea a III-a. Adoptarea actelor juridice ale Uniunii Europene - aspecte generale

1. Categoriile de competențe la nivelul Uniunii Europene
 - A. Competențe și atribuții. Aspecte doctrinare
 - B. Categoriile de competențe unionale. Domenii și trăsături specifice
2. Alegerea temeiului juridic al propunerilor de acte juridice ale Uniunii Europene

Secțiunea a IV-a. Inițiativa cetățenească - modalitate de declanșare a procesului decizional la nivelul Uniunii Europene

Secțiunea a V-a. Concluzii (prezentare generală a desfășurării procesului decizional în Uniunea Europeană)

CAPITOLUL V. PROCEDURILE LEGISLATIVE SPECIFICE UNIUNII EUROPENE

Secțiunea I. Principiile care guvernează adoptarea actelor juridice ale Uniunii Europene post-Lisabona

1. Principiul atribuirii
2. Principiul cooperării loiale
3. Principiile subsidiarității și proporționalității

Secțiunea a II-a. Procedura legislativă ordinară

Secțiunea a III-a. Procedurile legislative speciale

Secțiunea a IV-a. Concluzii

CAPITOLUL VI. SPECIFICITATEA PROCESULUI DECIZIONAL ÎN DOMENIUL ACȚIUNII EXTERNE A UNIUNII EUROPENE ȘI AL ADERĂRII LA UNIUNEA EUROPEANĂ

Secțiunea I. Politica Externă și de Securitate Comună

1. Actele și metodele specifice Politicii Externe și de Securitate Comună
2. Instituțiile Uniunii Europene implicate în procesul decizional din domeniul Politicii Externe și de Securitate Comună

Secțiunea a II-a. Politica comercială comună

Secțiunea a III-a. Acordurile internaționale la care Uniunea Europeană este parte

Secțiunea a IV-a. Procesul decizional în materia extinderii Uniunii Europene și a retragerii statelor din Uniune. Analize de caz: aderarea României la UE și retragerea Regatului Unit din aceasta

1. Aderarea statelor la Uniunea Europeană. Elemente de procedură decizională
2. Retragerea statelor din Uniunea Europeană. Elemente de procedură decizională

Secțiunea a V-a. Concluzii

CAPITOLUL VII. PARTICULARITĂȚILE PROCESULUI DECIZIONAL LA NIVEL INSTITUȚIONAL

Secțiunea I. Procesul decizional în cadrul Consiliului European

1. Locul și rolul Președintelui Consiliului European în procesul decizional
2. Desfășurarea lucrărilor Consiliului European
3. Privire comparativă între procesul decizional din cadrul Consiliului European și cel din cadrul altor instituții aparținând unor organizații internaționale

Secțiunea a II-a. Consiliul Uniunii Europene - colegiativul Uniunii Europene

1. Rolul de componentă a legislativului bicameral al Uniunii Europene. Responsabilități legislative și bugetare
2. Consiliul ca legislativ unicameral. Procedurile legislative speciale
3. Consiliul ca parte a executivului unional
4. Delegarea atribuțiilor legislative
5. Procesul decizional în cadrul Consiliului Uniunii Europene. Minoritatea de blocaj
6. Privire comparativă între procesul decizional din cadrul Consiliului Uniunii Europene și cel din cadrul altor instituții aparținând unor organizații internaționale

Secțiunea a III-a. Comisia Europeană – executivul Uniunii Europene

1. Dreptul exclusiv de inițiativă legislativă al Comisiei Europene
2. Dreptul de inițiativă legislativă partajat de Comisia Europeană cu statele membre
3. Specificitatea procedurii decizionale în cadrul comitologiei

Secțiunea a IV-a. Parlamentul European - colegiativul Uniunii Europene

1. Parlamentul ca parte a legislativului bicameral al Uniunii Europene
2. Rolul Parlamentului European în numirea membrilor altor instituții, organe, oficii sau agenții
3. Procesul decizional în cadrul Parlamentului European

Secțiunea a V-a. Concluzii

CAPITOLUL VIII. CONCLUZII GENERALE ȘI PROPUNERI DE LEGE FERENDA

Anexa nr. 1. Domeniile fundamentale pentru îndeplinirea obiectivelor CECO în care Înalta Autoritate era abilitată să adopte acte juridice, cu sau fără participarea altor instituții, pentru îndeplinirea obiectivelor CECO

Anexa nr. 2. Elemente de reformă introduse prin Tratatul de la Maastricht

Anexa nr. 3. Principalele domenii asupra cărora Tratatul de la Amsterdam a extins aplicabilitatea procedurii codeciziei

Anexa nr. 4. Reformele realizate prin Tratatul de la Nisa în ceea ce privește procesul decizional comunitar

Anexa nr. 5. Domeniile de aplicare a procedurii legislative ordinare

Anexa nr. 6. Domeniile de aplicare a procedurilor legislative speciale, după reformele realizate prin Tratatul de la Lisabona

II. Problematika cercetată în cadrul tezei de doctorat (atât în context istoric, cât și în context juridic)

În prezenta teză de doctorat am analizat evoluția procesului decizional în Uniunea Europeană, atât din punctul de vedere al principalelor elemente ale desfășurării acestuia, cât și

din cel al identificării, definirii, descrierii și interpretării conceptelor, principiilor, paradigmelor și mecanismelor ce îl caracterizează.

Când utilizăm sintagma *evoluția procesului decizional al Uniunii Europene*, includem în analiză și aspectele referitoare la procesul decizional specific Comunităților Europene¹, întrucât apreciem că, dată fiind legătura organică dintre acestea și Uniunea care a dobândit personalitate juridică prin intrarea în vigoare a Tratatului de la Lisabona, excluderea procesului decizional comunitar ar lipsi analiza de elemente indispensabile identificării implicațiilor transformărilor produse ca efect al reformelor succesive.

Am urmărit identificarea elementelor de reformă care au influențat natura procesului decizional specific Comunităților și, ulterior, Uniunii Europene, de la desfășurarea acestuia sub imperiul tratatelor de instituire a Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului și Comunității Economice Europene și până în prezent, reforme efectuate prin intermediul tratatelor modificatoare.

Dat fiind faptul că elementele de reformă în cauză au fost inspirate de funcționarea proceselor decizionale specifice altor tipuri de ordini juridice, cum ar fi cea de drept internațional (în componenta ei legată de funcționarea organizațiilor internaționale de cooperare) sau ordinele juridice ale statelor (federale și unitare) membre ale Comunităților sau Uniunii Europene, pe parcursul lucrării am identificat asemănări sau deosebiri între procesul decizional specific acestora și cel al altor subiecte de drept internațional public.

Prin intermediul tratatelor de instituire a CECO și CEE au luat ființă două organizații internaționale, având obiective specifice și exercitând competențe prin intermediul instituțiilor înființate pentru funcționarea lor corespunzătoare. Procesul decizional specific acestor organizații funcționa într-o paradigmă pe care am identificat-o drept specifică organizațiilor internaționale de cooperare, deși competențele care le-au fost atribuite sau caracteristicile actelor juridice pe care le adoptau corespundeau categoriei organizațiilor internaționale de integrare. Acest fapt presupunea, între altele, asigurarea unui rol marginal instituției parlamentare. Adoptarea, ca regulă, a actelor juridice cu majoritate calificată ori adoptarea bugetului Comunităților revenea exclusiv Consiliului.

Reformele realizate prin intermediul tratatelor modificatoare succesive au schimbat specificul procesului decizional comunitar și, ulterior, unional, în special în sensul extinderii atribuțiilor instituției parlamentare (cu precădere în ceea ce privește participarea la adoptarea actelor legislative cu o pondere tot mai ridicată și în tot mai multe domenii), al extinderii utilizării votului cu majoritate calificată în Consiliu și al lărgirii sferei domeniilor de competență unională.

Ca efect al acestor reforme, procesul decizional care, inițial, se prezenta într-o manieră specifică organizațiilor internaționale de cooperare a dobândit tot mai multe și mai importante elemente de asemănare cu procesele decizionale proprii unor subiecte de drept, cum ar fi organizațiile internaționale de integrare, federațiile² sau statele, iar pe parcursul tezei am dezvoltat și argumentat existența, manifestările și efectele acestei tendințe, de adoptare a actelor

¹ Comunitatea Europeană a Cărbunelui și Oțelului și Comunitatea Economică Europeană (devenită Comunitatea Europeană prin Tratatul de la Maastricht), întrucât o analiză similară la nivelul Comunității Europene a Energiei Atomice nu ar prezenta elemente de specificitate suficiente pentru includerea ei în teză.

² Cum au fost, spre exemplu, Statele Unite sub imperiul Articolelor Confederației și Uniunii Perpetue, semnate în anul 1777.

juridice prin care se exercită competențele Uniunii, în vederea aducerii la îndeplinire a obiectivelor sale, în modalități ce cuprind elemente semnificative de statalitate, dar nu numai.

III. Situarea temei în contextul cercetărilor științifice în domeniul dreptului, din perspectivă interdisciplinară

Încă de la începuturile existenței Comunităților Europene, atât competențele acestora, cât și componența, atribuțiile și modul în care instituțiile comunitare adoptau, împreună sau separat, acte juridice au făcut obiectul studiilor specialiștilor dreptului comunitar.

Spre exemplu, autorul Ernst B. Haas a explicat, într-o lucrare deosebit de cuprinzătoare, intitulată „*The Uniting of Europe*”, apărută pentru prima dată în anul 1958 și urmată de o serie de ediții revizuite și adăugite, resorturile juridice care au stat la baza apariției și dezvoltării Comunităților Europene, precum și efectele existenței acestora, pe aceleași plan.

Ulterior, autori precum Vlad Constantinesco³, Antonio Tizzano⁴, Pierre Pescatore⁵, Josephine Steiner⁶, Renaud Dehousse⁷, Charles Zorgbibe⁸, Joël Rideau⁹, Philippe Manin¹⁰, Richard Corbett¹¹, Sean van Raepenbusch¹², Paul Craig și Gráinne de Búrca¹³ și alții¹⁴, au analizat fenomenul construcției europene din perspectiva evolutivă a dreptului instituțional și material. Deși lucrările acestora, asemenea celorlalte lucrări citate în teză, nu sunt dedicate exclusiv procesului decizional unional, acestea analizează unele aspecte legate, în special, de funcționarea instituțiilor Uniunii, de atribuțiile acestora, de competențele unionale ori de actele

³ În lucrări precum *Le Parlement européen*, de **Jean-Paul Jacque, Roland Bieber, Vlad Constantinesco și Dietmar Nickel**, Editura Economica, Paris, 1984 sau *Traite instituant la CEE - Commentaire article par article*, de **Vlad Constantinesco, Jean-Paul Jacque, Robert Kovar și Denys Simon**, Editura Economica, Paris, 1992.

⁴ În tratate precum *Code de l'Union européenne : traités institutifs et textes relatifs au fonctionnement. Principes fondamentaux. Citoyens de l'Union et étrangers. Union économique et monétaire. Politique étrangère et de sécurité commune. Justice et affaires intérieures. Avec le texte du traité de Nice*, de **Antonio Tizzano și Daniel Vignes**, Editura Bruylant, Bruxelles, 2001.

⁵ În demersuri precum *Le droit de l'intégration: Émergence d'un phénomène nouveau dans les relations internationales selon l'expérience des Communautés européennes*, Editura Bruylant, Bruxelles, 2005 sau *L'ordre juridique des communautés européennes: Etude des sources du droit communautaire*, Editura Bruylant, Bruxelles, 2007.

⁶ Spre exemplu, în lucrarea *EU Law*, de **Josephine Steiner și Lorna Woods**, Editura Oxford University Press, Oxford, 2009.

⁷ În cercetări cum ar fi *Une Constitution pour l'Europe?*, de **Renaud Dehousse** (coord.), Editura Presses de Sciences Po, Paris, 2002 sau *The European Commission of the Twenty-First Century*, de **Hussein Kassim, John Peterson, Michael W. Bauer, Sara Connolly, Renaud Dehousse, Liesbet Hooghe și Andrew Thompson**, Editura Oxford University Press, Oxford, 2013.

⁸ Spre exemplu, în lucrarea *Construcția europeană: trecut, prezent și viitor*, Editura Trei, București, 1998.

⁹ În opere precum *Nature et évolution des institutions de la Communauté européenne*, Congrès européen, Paris, 25-27 april 1980, *De la communauté de droit à l'Union de droit. Continuités et avatars européens*, Editura L.D.G.J., Paris, 2000 sau *Union européenne: commentaire des traités modifiés par le Traité de Nice du 26 février 2001*, Editura L.G.D.J., Paris, 2001.

¹⁰ În *Droit international public*, Editura Masson, Paris, 1979, *Les communautés européennes, l'union européenne : droit institutionnel*, Editura Pedone, Paris, 1993 sau *Droit constitutionnel de l'Union européenne*, Editura Pedone, Paris, 2004.

¹¹ Cu titlu de exemplu, în *Parlamentul European*, de **Richard Corbett, Francis Jacobs și Michael Shakleton**, Editura Monitorul Oficial, București, 2007.

¹² *Drept instituțional al Uniunii Europene*, Editura Rosetti, București, 2014.

¹³ *Dreptul Uniunii Europene. Comentarii, jurisprudență și doctrină. Ediția a VI-a*, Editura Hamangiu, București, 2017.

¹⁴ Pe care, pentru a nu prelungi excesiv această enumerare, nu îi menționăm aici.

juridice adoptate de către instituții, ceea ce ne îndreptățește să le includem printre coordonatele contextului cercetărilor științifice în domeniul demersului nostru.

Mai recent, autorul Robert Schütze, a analizat, într-o serie de lucrări de referință (dintre care enumerăm *European Constitutional Law, From Dual to Cooperative Federalism: The Changing Structure of European Law* sau *European Union Law*), elementele principale ale ordinii constituționale a Uniunii Europene, cum ar fi competențele Uniunii, principiile conform cărora sunt exercitate aceste competențe, instituțiile Uniunii, (componenta, funcționarea și interacțiunile dintre ele) și actele juridice unionale (cu toate caracteristicile care le conferă specificitate).

În ceea ce ne privește, remarcăm, însă, că nici autorul Robert Schütze nu pune, în opera sa, un accent deosebit pe procesul decizional, concentrându-se pe celelalte aspecte caracteristice ordinii juridice unionale, enumerate mai sus.

În privința României, observăm, în primul rând, faptul că studiile privitoare la Comunitățile Europene nu au putut debuta în același timp cu cele din statele fondatoare ale acestora, în principal din considerente politice. În perioada regimului comunist, acest subiect fie nu putea să prezinte interes, fie, când a fost abordat tangențial, a fost numai pentru a se sublinia superioritatea ordinii politico-juridico-economice din fostele state socialiste. Astfel, în România, studiile privitoare la Uniunea Europeană au debutat, în mod consistent, după anul 1990¹⁵. Acest fapt constituie un argument important în sensul necesității unei lucrări care să redea aspectele privitoare la procesul decizional, așa cum se desfășura acesta sub imperiul tratatelor de instituire și al celor modificatoare, spre a releva evoluțiile survenite în urma reformelor succesiv intervenite.

De altfel, în acea perioadă, așa cum se remarcă în literatura de specialitate, ceea ce astăzi este Uniunea Europeană, reprezenta „o organizație [de facto] (...) vest-europeană, doar căderea Zidului Berlinului, în anul 1989, deschizând perspectiva ca aceasta să se extindă pe întregul continent european de la vest de Rusia”¹⁶. Or, în această situație, este firesc ca preocuparea principală pentru studierea acestei entități să aparțină membrilor societăților academice ale statelor fondatoare.

Chiar și în această situație, în care țara noastră s-a alăturat cu întârziere demersurilor de cercetare în domeniul dreptului Uniunii Europene, o serie de contribuții științifice au pus bazele unui cadru autohton de cercetare în acest domeniu, așa cum rezultă din lista bibliografică prezentată în partea finală a tezei.

IV. Aspecte principale din cadrul studiilor anterioare referitoare la problematica analizată

Procedăm, în continuare, la prezentarea rezultatelor demersurilor anterioare ale specialiștilor în domeniu referitoare la tema lucrării noastre, precum și la sinteza ideilor pe care le exprimă. În acest sens, putem afirma că, într-o abordare extrem de succintă a ideilor lui Robert Schütze și ale altor autori români, am identificat concepția generală potrivit căreia construcția europeană a pornit de la o stare în care competențele, respectiv procesul decizional

¹⁵ Element pe care îl considerăm relevant din perspectiva utilității și originalității tezei noastre.

¹⁶ **Michelle Egan, Neill Nugent, William E. Paterson**, *Research Agendas in EU Studies*, Editura Palgrave Macmillan, London/New York, 2010, p. 1.

(concretizat în modalitățile de adoptare a actelor având efecte juridice obligatorii) sau caracteristicile acestor acte, precum și nivelul general de integrare, plasau Uniunea Europeană între organizațiile de cooperare „clasice” și ordinele juridice cu elemente de statalitate, dar mult mai aproape de extrema reprezentată de organizațiile internaționale „clasice”. După reformele succesive efectuate prin tratatele modificatoare (cu precădere prin Tratatul de la Lisabona), funcționarea Uniunii se situează la extrema opusă, procesul său decizional prezentând mult mai multe elemente de statalitate decât acum peste 70 de ani, de la apariția Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului.

În ceea ce ne privește, observăm că, spre exemplu, autorul Robert Schütze se concentrează preponderent asupra unor caracteristici ale Uniunii Europene precum dinamica relației dintre UE și statele membre, trăsăturile actelor juridice, categoriile de competențe și întinderea acestora etc. Astfel, deși realizează o privire evolutivă asupra temelor anterior enumerate, procesul decizional nu reprezintă obiectivul său principal și, prin urmare, acesta este abordat doar în măsura necesară atingerii obiectivelor propuse.

În condițiile în care „unicitatea (...) [Uniunii] Europene în cadrul variatelor forme de cooperare interguvernamentală rezidă în (...) instituțiilor[e] sale și în metodele interacțiunii lor”¹⁷, unii dintre doctrinari se concentrează, într-o măsură poate mai ridicată, asupra aspectelor evolutive ale procesului decizional specific Comunităților și, ulterior, Uniunii Europene prin faptul că analizează în mod consecvent evoluția instituțiilor acestora, a competențelor lor și a interacțiunilor reciproce. În sprijinul acestei afirmații este suficient să amintim, spre exemplu, articolul de referință „*Legislativul Uniunii Europene între unicameralism și bicameralism*”¹⁸.

În ciuda acestei vaste acoperiri a aspectelor menționate, aflate în strânsă legătură cu tema tezei noastre, am identificat o serie de perspective pentru dezvoltarea unei noi cercetări în domeniu, cum ar fi analiza centrată direct pe procesul decizional, inclusiv în componenta lui evolutivă, și pe identificarea transformărilor esenței acestuia prin efectul reformelor succesive.

În opinia noastră, cercetarea evolutivă a fenomenului comunitar/unional¹⁹, în România, este tributară interesului relativ scăzut pentru perioadele premergătoare momentului apariției preocupării țării noastre pentru aderarea la Uniunea Europeană. Identificăm un interval temporal de aproximativ 4 decenii, în care au avut loc, în cadrul Comunităților Europene, numeroase reforme ale procesului decizional, la care literatura de specialitate din spațiul autohton s-a întors în timp pentru a le cerceta doar în măsura în care acest lucru era necesar pentru atingerea altor obiective de cercetare, de o mai mare actualitate. Considerăm că acest recurs istoric nu este lipsit de interes, întrucât are capacitatea de a servi la evidențierea unor

¹⁷ **Giandomenico Majone**, *Federation, Confederation and Mixed Government: an EU-US Comparison*, în **Anand Menon, Martin Schain**, *Comparative Federalism: The European Union and the United States in Comparative Perspective*, Oxford University Press, Oxford, 2006, p. 124.

¹⁸ **Augustin Fuerea**, în *Revista Dreptul*, nr. 7/2017, pp. 187-200.

¹⁹ Termenul *comunitar* se folosește în cazul actelor și faptelor juridice guvernate de tratatele de instituire a CECO și CEE și de tratatele modificatoare, în timp ce termenul *unional* se aplică actelor și faptelor guvernate de Tratatul privind Uniunea Europeană și Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene (după modificările efectuate prin Tratatul de la Lisabona). Cu toate acestea, atunci când ne referim la *evoluția procesului decizional în Uniunea Europeană*, pentru a nu îngreuna excesiv exprimarea și pentru a evita repetările inoportune, avem în vedere nu doar configurația acestuia după intrarea în vigoare a Tratatului de la Lisabona, ci întregul continuum juridic delimitat de tratatele de instituire și de actualele TUE și TFUE. Precizăm, în acest sens, că Tratatul de instituire a CECO a înființat o Comunitate a cărei existență de 50 de ani a încetat în anul 2002, iar în privința Comunității Europene, conform art. 1, parag. 3, teza ultimă din TUE, Uniunea Europeană se substituie și îi succedă acesteia.

tendințe relevante pentru evoluția caracterului interguvernamental sau federal al construcției europene, iar o concluzie adecvată cu privire la caracterul ordinii juridice unionale nu poate fi desprinsă cu excluderea analizei transformărilor prin care această ordine juridică a trecut de la apariția sa până în prezent.

Dincolo de aceste aspecte, am mai identificat o direcție în care cercetarea noastră s-ar putea dovedi utilă. Este vorba despre analiza comparativă a procesului decizional unional și a celui național²⁰. Aceasta reprezintă și o continuare firească a efortului de identificare a caracteristicilor ordinii juridice unionale. În acest scop, raportarea, din perspectiva procesului decizional, la organizațiile internaționale cunoscute nu apare ca suficientă dacă luăm în considerare diferențele profunde pe care, la o analiză atentă, le putem sesiza între adoptarea actelor juridice ale organizațiilor internaționale în cauză și adoptarea actelor juridice ale Uniunii Europene.

V. Obiectivele cercetării științifice (principal, secundar și terțiar)

Preocuparea fundamentală care transpare din demersul nostru a fost aceea de a identifica elementele principale ale procesului decizional specifice Comunităților și, respectiv, Uniunii Europene, precum și principalele reforme gândite asupra acestui proces ca efect al reformelor succesive efectuate prin tratatele modificatoare. Cu alte cuvinte, acesta reprezintă obiectivul principal al tezei.

În subsidiar, dar fără a considera acest al doilea obiectiv ca fiind lipsit de importanță, am urmărit să situăm natura ordinii juridice unionale în peisajul conceptual determinat de categoriile principale de subiecte de drept internațional public, respectiv: organizația internațională și statul, pe baza caracteristicilor procesului decizional al Uniunii Europene. Altfel spus, acesta reprezintă obiectivul secundar al tezei noastre.

În vederea îndeplinirii acestor obiective, am urmărit să identificăm, să definim și să prezentăm conceptele, principiile, paradigmele și mecanismele specifice mai sus-menționatului proces decizional.

Din obiectivele de cercetare anterior prezentate au decurs, în mod firesc, obiectivele terțiare, care pot fi considerate și elementele componente ale obiectivului principal și obiectivului secundar, pe care le vom prezenta în continuare.

1. Identificarea și definirea principalelor concepte utilizate

Pornind de la aspectele enunțate anterior, am considerat că demersul științific trebuie să dezbateze cu identificarea și definirea principalelor concepte utilizate, respectiv *procesul decizional, ordinea juridică a Uniunii Europene, instituțiile și organele unionale, respectiv actele juridice (legislative sau nelegislative) ale Uniunii*.

În cadrul lucrării noastre, prin *proces decizional* înțelegem modalitatea de adoptare a actelor juridice cu forță obligatorie care constituie izvoare ale dreptului Uniunii Europene.

Pentru că, în cadrul tezei, dorim să analizăm procesul în urma căruia Uniunea adoptă acte în vederea îndeplinirii obiectivelor sale, prin exercitarea competențelor conferite prin

²⁰ Ne referim aici, cu precădere, la analiza comparativă a funcționării instituțiilor unionale și a celor similare de pe plan național.

Tratate și cu respectarea procedurilor cuprinse în acestea, considerăm că, dacă ne-am fi intitulat cercetarea „*Evoluția procesului legislativ în Uniunea Europeană*”, am fi restrâns obiectul acesteia la actele legislative (noțiune pe care am putea să o înțelegem fie în sensul conferit de TFUE, fie în sensul acceptat de ordinea juridică internă a României, de exemplu, dar în nici una dintre aceste variante nu am fi cuprins întregul spectru al analizei pe care dorim să o efectuăm). De asemenea, dacă lucrarea noastră s-ar fi intitulat „*Proceduri legislative aplicabile în Uniunea Europeană*”, spre exemplu, am fi restrâns obiectul acesteia la cele două proceduri legislative, eventual, la domeniile de aplicare a acestora, respectiv procedura legislativă ordinară și procedurile legislative speciale.

Având în vedere cele de mai sus, opinăm că exprimarea potrivită este cea pentru care am optat, și anume „*Evoluția procesului decizional în Uniunea Europeană*”, prin aceasta înțelegând procedurile prin care Uniunea adoptă normele necesare exercitării competențelor conferite prin Tratat de către statele membre pentru îndeplinirea obiectivelor cuprinse în art. 3 din TUE.

Conținutul celorlalte concepte enumerate mai sus este descris, pe larg, în Capitolul I al tezei, intitulat *Considerații introductive*.

În cadrul acestor considerații introductive am urmărit să redăm principalele caracteristici ale ordinii juridice a Uniunii Europene (incluzând, aici, unele aspecte referitoare la procesul decizional). În realizarea acestui obiectiv am avut în vedere, în special, elementele care diferențiază ordinea juridică a Uniunii Europene de cea de drept internațional public. Or, în acest scop a fost necesar ca mai întâi să prezentăm acele aspecte ale ordinii juridice de drept internațional public în raport cu care opinăm că ordinea juridică unională prezintă elemente de specificitate, în absența unui astfel de demers cercetarea noastră putând apărea ca lipsită de unul dintre termenii comparației (explicite sau implicite) pe care am urmărit să o realizăm.

De asemenea, în cuprinsul aceluiași capitol am procedat la o expunere succintă a principalelor instituții ale Uniunii Europene, participante la procesul decizional, pentru a defini cadrul instituțional la care ne raportăm în capitolele următoare. Totodată, am prezentat o serie de aspecte de ordin general referitoare la actele juridice adoptate de instituțiile Uniunii Europene, văzute ca rezultat, ca finalitate practică a desfășurării procesului decizional.

2. Determinarea elementelor de specificitate a adoptării tratatelor fundamentale ale Uniunii Europene

Cercetarea continuă cu prezentarea modalității de adoptare a tratatelor fundamentale ale Uniunii Europene, realizând atât o privire evolutivă asupra reformelor succesive din cadrul dispozițiilor referitoare la adoptarea tratatelor fundamentale, cât și o privire comparativă asupra procedurii de adoptare a acestor tratate în dreptul Uniunii Europene și în dreptul internațional de tip clasic. Demersurile în cauză au servit identificării, pe de o parte, a elementelor de asemănare și, pe de altă parte, a diferențelor dintre cele două ordini juridice. Regăsim acest obiectiv de cercetare în Capitolul al II-lea al lucrării noastre.

3. Identificarea principalelor reforme ale procesului decizional în cadrul Comunităților Europene

Întrucât urmarea firească a adoptării unor tratate de instituire a unor noi subiecte de drept internațional este înființarea și funcționarea instituțiilor acestora în vederea îndeplinirii obiectivelor conferite de către state, fapt care, în cazul Comunităților Europene se materializează în desfășurarea procesului decizional din cadrul entităților menționate, cel de-al treilea obiectiv de cercetare a vizat identificarea reformelor realizate, prin tratatele modificatoare succesive, asupra procesului decizional din cadrul Comunităților Europene. Acest obiectiv a fost realizat în Capitolul al III-lea al lucrării noastre, propunându-și să cuantifice tendința generală de transformare a procesului decizional, manifestată de-a lungul deceniilor care separă instituirea Comunităților Europene de forma în care funcționau în momentul semnării Tratatului de la Lisabona.

4. Descrierea și plasarea în context comparativ a reformelor efectuate asupra procesului decizional prin Tratatul de la Lisabona

Următorul obiectiv de cercetare vizează modul în care se desfășoară procesul decizional unional în prezent, ca efect al reformelor realizate după intrarea în vigoare a Tratatului de la Lisabona.

În acest sens, capitolul al IV-lea al lucrării cuprinde acele aspecte referitoare la: rolul parlamentelor naționale în adoptarea actelor legislative unionale; implicațiile obligației de respectare a drepturilor fundamentale în adoptarea actelor juridice ale Uniunii Europene; competența Uniunii de a adopta acte juridice în diferite domenii și modalitățile de exercitare a acestei competențe, precum și la particularitățile inițiativei cetățenești unionale. Elementele enumerării precedente reprezintă tot atâtea particularități care fac ca Uniunea Europeană să dispună de o nouă ordine juridică prezentând numeroase elemente de statalitate.

5. Prezentarea problemelor definitorii ale procedurilor legislative unionale

În strânsă legătură cu cele expuse mai sus, cel de-al V-lea obiectiv al cercetării noastre, care coincide cu cel de-al V-lea capitol, privește prezentarea principiilor care guvernează adoptarea actelor juridice unionale, a procedurilor legislative unionale și identificarea elementelor de specificitate ale acestora, care diferențiază ordinea juridică a Uniunii Europene de celelalte ordini juridice utilizate pentru comparație, conferindu-i elemente de statalitate, comune îndeosebi statelor federale. Motivația tratării acestui obiectiv într-un capitol distinct, chiar dacă unul de o întindere mai redusă decât a celorlalte, a fost reprezentată de modalitatea unică de desfășurare a procedurilor în cauză și de impactul lor major asupra încadrării Uniunii în categoriile conceptuale cunoscute.

6. Evidențierea elementelor de specificitate a procesului decizional în materia acțiunii externe a Uniunii Europene

Deși prezentarea și analizarea principalelor trăsături definitorii ale procedurilor legislative unionale conduc la ideea prezenței unor elemente de statalitate în ordinea juridică a acestui subiect de drept internațional public, există anumite domenii în care procesul decizional se desfășoară în mod diferit. Acestea sunt: politica externă și de securitate comună; politica comercială comună și încheierea, de către Uniune, a acordurilor internaționale (tratate, fiecare, în primele trei secțiuni ale Capitolului VI). Acestea demonstrează faptul că ordinea juridică unională păstrează anumite trăsături specifice organizațiilor internaționale de cooperare, motiv pentru care am preferat să tratăm aspectele anterior menționate împreună, în cadrul unui capitol distinct, în urma căruia am formulat concluziile la care ne-a condus analiza proceselor enunțate.

7. Prezentarea principalelor trăsături ale procesului decizional în materia extinderii Uniunii Europene și retragerii statelor membre din cadrul acesteia

În aceeași idee, dar într-un grad superior de intensitate a efectelor, procesele de aderare a noilor state la Uniune și de retragere a statelor membre din aceasta (prezentate în următoarele două secțiuni ale Capitolului al VI-lea) conduc la concluzii esențialmente diferite în privința caracterului ordinii juridice unionale, în raport cu aspectele reliefate în capitolele anterioare. Acest fapt justifică includerea concluziilor desprinse pe baza elementelor rezultate din acest obiectiv de cercetare în calificarea conferită Uniunii Europene ca subiect de drept internațional, cu o nouă ordine de drept care are elemente statale, inspirate preponderent din ordinile juridice ale statelor federale, dar și elemente ce aparțin organizațiilor internaționale de cooperare.

8. Analizarea aspectelor relevante ale procesului decizional din cadrul instituțiilor Uniunii Europene

În opinia noastră, concluziile privitoare la ponderea elementelor de statalitate în cadrul procesului decizional unional, desprinse pe baza aspectelor tratate în cadrul obiectivelor anterioare de cercetare ar putea suferi revizuirii de importanță majoră ca urmare a unei analize efectuate asupra procesului decizional intern din cadrul instituțiilor unionale. Îndeplinirea acestui obiectiv de cercetare, materializat în Capitolul al VII-lea al lucrării noastre, a servit și la formularea unor propuneri de *lege ferenda* bazate pe constatările rezultate din analiza regulamentelor de organizare și funcționare a instituțiilor implicate în procesul decizional unional, respectiv Consiliul European, Comisia, Consiliul și Parlamentul European. Mai mult, cercetarea specificului fiecăreia dintre aceste instituții a făcut posibilă identificarea argumentelor pentru caracterul distinct al ordinii juridice unionale rezultate din aspectul preponderent interguvernamental al funcționării unor instituții ce relaționează între ele într-o manieră care poate fi considerată ca prezentând elemente de statalitate ori din lipsirea parțială de efecte a unor norme de drept primar cu elemente de statalitate printr-o practică de inspirație interguvernamentală. Acestea s-au constituit în tot atâtea argumente în favoarea includerii acestui obiectiv în cercetarea noastră.

La toate obiectivele menționate se adaugă formularea de concluzii rezultate din cercetarea efectuată, dar și a unor propuneri de *lege ferenda* pentru clarificarea și îmbunătățirea reglementării procesului decizional specific Uniunii Europene (capitolul VIII).

VI. Rezultatele urmărite prin cercetarea întreprinsă

Îndeplinirea obiectivelor cercetării noastre, ne-a condus, în final, la atingerea rezultatului urmărit prin acest demers științific. Prezentând procesul decizional specific Uniunii Europene și identificând principalele reforme ale acestuia, am reliefat evoluția progresivă de la un proces decizional al cărui specific corespunde, preponderent, organizațiilor internaționale de cooperare, la unul specific organizațiilor internaționale de integrare, cu numeroase elemente de statalitate. Principalele coordonate ale acestei evoluții au fost: extinderea implicării Parlamentului European în adoptarea actelor juridice ale Uniunii²¹; extinderea votului cu majoritate calificată în cadrul Consiliului; extinderea sferei domeniilor de competență unională; aprofundarea reglementării principiilor în conformitate cu care se exercită competențele, după modelul relației dintre autoritățile administrației publice centrale și administrației publice locale din statele membre etc. În acest mod am ajuns la concluzia conform căreia Uniunea Europeană dispune de o nouă ordine juridică ce demonstrează existența a numeroase elemente de statalitate.

VII. Metodologia de cercetare științifică și interpretare juridică. Limitele și posibilitățile de dezvoltare ale cercetării

Pentru atingerea obiectivelor cercetării științifice am întrebuințat metode specifice domeniului juridic, respectiv cercetarea bibliografică, pe baza căreia ne-am concentrat asupra surselor primare (a acelor izvoare de drept comunitar sau al Uniunii Europene care au reglementat sau reglementează desfășurarea proceselor cercetate), astfel cum au fost interpretate de către Curtea de Justiție, în jurisprudența sa, și a căror înțelegere am completat-o cu ajutorul oferit de doctrina de specialitate, prezentând viziunea acesteia asupra aspectelor abordate.

Utilizarea acestei metode de cercetare dobândește sens prin interpretarea (operațiune care desemnează „*stabilirea sensului exact al unei norme juridice*”²²) efectuată cu ajutorul acelor tehnici pe care literatura domeniului le consideră drept componentele sale, respectiv (într-o enumerare neexhaustivă prezentă în literatura domeniului) „*cele ale gramaticității, istoricității, teleologismului* [alături de] *metoda logică* [și] *metoda comparativă*”²³. În continuare vom dezvolta unele aspecte privind metodele de interpretare utilizate și beneficiile fiecăreia dintre ele pentru realizarea cercetării noastre, și anume:

²¹ În principal a celor legislative, dar și a bugetului, a deciziilor de încheiere a acordurilor internaționale sau a actelor nelegislative, într-o enumerare exemplificativă.

²² **Mihai Bădescu**, *The rationale of law. The role and importance of the logical method of interpretation of legal norms*, The International Conference Challenges of the Knowledge Society, Bucharest, 12th - 13th May 2017, 11th Edition, „Nicolae Titulescu” University Publishing House, 2017, p. 384.

²³ **Raluca Bercea, Alexandra Mercescu**, *O scurtă introducere în drept*, Editura Humanitas, București, 2019, p. 35.

1. metoda istorică, în calitatea sa de „ansamblu de mijloace gnoseologice dedicate cercetării conceptelor, principiilor, paradigmatelor și mecanismelor juridice din perspectiva succesiunii lor în timp”²⁴, ne-a conferit posibilitatea de a analiza procesul decizional unional din perspectivă evolutivă și de a înțelege, dincolo de detaliile tehnice, tendințele manifestate de procesul în cauză de-a lungul timpului, precum și impactul acestora asupra caracterului ordinii juridice unionale, aspect în care constă, în opinia noastră, unul dintre cele mai importante elemente de originalitate ale lucrării. Principalele momente analizate din perspectivă istorică sunt enunțate în cadrul Capitolelor al III-lea și al IV-lea ale lucrării noastre. Subliniem importanța fiecărui moment în definirea a ceea ce a devenit, de-a lungul timpului, un proces decizional care prezintă semnificative elemente de statalitate. De asemenea, precizăm, ca pe o limită a cercetării, dar și ca pe o posibilitate de dezvoltare, în timp, a acesteia, faptul că metoda istorică de cercetare și interpretare ar implica, în mod ideal, analiza conținutului reuniunilor succesive ale Consiliului European, dinaintea consacării acestuia în dreptul primar, precum și impactul acestor reuniuni;
2. metodele sistemică și teleologică, utilizate de către CJUE, ca metode de interpretare reprezintă, în cercetarea noastră, expresia constatărilor efectuate, spre exemplu, în cauza *Cilfit*. Conform hotărârii pronunțate în această cauză, „fiecare dispoziție de drept comunitar trebuie plasată în contextul său și interpretată în lumina ansamblului dispozițiilor acestui drept, a finalităților și a stării evoluției sale la data de la care trebuie aplicată”²⁵. Într-o altă cauză²⁶ soluționată de către instanța de la Luxemburg regăsim și argumente în favoarea metodei teleologice de interpretare, Curtea pronunțându-se în sensul în care „în vederea interpretării unei dispoziții de drept al Uniunii, trebuie să se țină seama nu numai de formularea acesteia, ci și de contextul său și de obiectivele urmărite de reglementarea din care face parte această dispoziție”²⁷. Pornind de la aceste considerente, am utilizat metodele sistemică și teleologică de interpretare, întrebunțate de către CJUE, ca metode de interpretare. În acest scop, ne-am organizat demersul astfel încât să putem analiza procesul decizional al Uniunii Europene într-o manieră holistică, evitând limitarea la aspecte de ordin tehnic precum procedurile de decizie consacrate de către Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene. Totodată, am inclus în analiză rolul valorilor Uniunii Europene, al obiectivelor acesteia (în relație cu prevederile art. 352 din TFUE și impactul acestora asupra înțelegerii competențelor unionale), al domeniilor și categoriilor de competențe în relație cu principiile în conformitate cu care sunt exercitate competențele Uniunii Europene sau rolul obligației de respectare a drepturilor fundamentale în adoptarea actelor juridice unionale cu efecte obligatorii, înainte de și după intrarea în vigoare a Tratatului de la Lisabona (în special din perspectivă jurisprudențială). Tot potrivit metodei sistemice am analizat procesul decizional unional

²⁴ **Gheorghe Bocșan**, teză de doctorat cu tema *Dimensiunea penală a spațiului de justiție al Uniunii Europene*, coordonată de prof.univ.dr. Augustin Fuerea, susținută în cadrul Școlii Doctorale a Universității „Nicolae Titulescu” din București, 2020, p.16.

²⁵ CJCE, hotărârea din 06 octombrie 1982, *Srl Cilfit și Lanificio di Gavardo SpA împotriva Ministerului Sănătății*, cauza 283/81, EU:C:1982:335, pct. 20.

²⁶ Hotărârea Curții din 21 mai 2015, *Charlotte Rosselle împotriva Institut national d'assurance maladie-invalidité (INAMI), Union nationale des mutualités libres (UNM)*, cauza C-65/14, EU:C:2015:339.

²⁷ Idem, pct. 43.

în cadrul diferitelor domenii de competență, cu precădere al celor care prezintă potențialul de a ridica probleme de cercetare cu impact asupra caracterului ordinii juridice unionale (cum ar fi, spre exemplu, PESC sau aderarea la Uniune ori retragerea statelor din Uniune). Grație folosirii acestor metode considerăm că am conferit coerența necesară rezultatelor cercetării, asigurând coordonarea diferitelor aspecte prezentate și, alături de metoda teleologică, contribuind la interpretarea prevederilor reglementărilor studiate din perspectiva obiectivelor propuse. În utilizarea, în modalitățile și (mai ales) cu rezultatele descrise, a metodelor menționate cu aplicare asupra procesului decizional unional considerăm că rezidă un al doilea element important de originalitate a tezei noastre;

3. metoda logică de interpretare este materializată în întrebuințarea raționamentelor deductive și inductive corecte și în respectarea normelor logicii formale. Aici considerăm că am reușit să asigurăm coerența cercetării, evitând erorile de logică în atingerea obiectivelor acesteia;
4. dată fiind folosirea extinsă a literaturii de specialitate străine și, mai ales, a izvoarelor de drept relevante care preced aderarea României la Uniunea Europeană și, prin urmare, nu sunt disponibile în Jurnalul Oficial al Comunităților Europene în limba română, și dată fiind autenticitatea egală a versiunilor actelor juridice ale Uniunii redactate în toate limbile oficiale ale acesteia, metoda lingvistică de interpretare²⁸ a fost, la rândul său, utilizată în mod constant. Prin aceasta am urmărit identificarea sensurilor corecte ale conceptelor cu care am lucrat, în vederea evitării traducerilor eronate. Date fiind diferențele dintre conceptele autonome de drept unional (frecvent întâlnite în cercetarea noastră) și cele, omonime sau nu, specifice ordinilor juridice naționale din statele de proveniență a diferiților autori, inclusiv din România, utilizarea acestei metode a constat în analiza conținutului juridic al conceptelor care au ridicat probleme de interpretare și, ulterior, în folosirea gramaticii și a cercetării fondului lexical al limbilor în care au fost redactate diferitele texte pentru identificarea sensului corect al termenilor;
5. obiectivul identificării naturii construcției unionale a impus întrebuințarea, pe întreg parcursul cercetării, a metodei comparative de interpretare, în scopul stabilirii acelor asemănări și deosebiri care apropie sau îndepărtează ordinea juridică unională de cea de drept internațional public sau de cea de drept intern, în vederea încadrării acesteia într-unul dintre tipurile cunoscute de subiecte de drept internațional (ex: organizație internațională, confederație, stat federal etc.) sau, dimpotrivă, a formulării concluziei conform căreia Uniunea are o ordine juridică proprie, originală. Și în această din urmă situație, pentru atingerea obiectivului fundamental al cercetării era necesară identificarea trăsăturilor dominante ale ordinii juridice unionale, ceea ce făcea necesară utilizarea metodei comparative, întrucât încadrarea unui element într-o categorie se realizează prin identificarea asemănărilor sau deosebirilor dintre acesta și caracteristicile dominante ale elementelor incluse, deja, în respectiva categorie, cu luarea în considerare a limitelor acceptate ale acesteia. Din acest motiv, pe parcursul lucrării am întrebuințat comparații frecvente între diferitele elemente de proces decizional unional și de proces decizional

²⁸ Pentru mai multe detalii asupra acestui concept, a se vedea, spre exemplu, **Irene Otero Fernández**, *Multilingualism and the Meaning of EU Law*, www.cadmus.eui.eu, 2020, accesat la 08.01.2021, f.p.

specific organizațiilor internaționale sau statelor, după caz, ori între funcționarea instituțiilor unionale și cele ale organizațiilor internaționale sau ale statelor membre, în fiecare situație în conformitate cu elementele preponderente de asemănare. De asemenea, pe parcursul tezei am făcut și comparații între diferitele instrumente juridice pe care s-a întemeiat sau pe care ar fi putut să se întemeieze Uniunea Europeană, comparațiile în cauză reprezentând tot atâtea argumente de originalitate ale lucrării;

6. ultima dintre metodele de interpretare utilizate, metoda filosofică, „presupune interpretarea fundamentată pe doctrine aparținând filosofiei și teoriei generale a dreptului”²⁹. Prin urmare, în cercetarea noastră am valorificat-o în vederea plasării chestiunilor de proces decizional identificate în contextul conceptelor specifice filosofiei dreptului, în special în cele cu care operează analiza conceptului de *federație*, având drept importantă, dar nu unică sursă de inspirație publicația cunoscută drept *The Federalist Papers*³⁰.

Limitele cercetării noastre sunt conferite de faptul că Uniunea Europeană, fiind un subiect de drept înzestrat cu o ordine juridică aflată într-o permanentă evoluție, este susceptibilă de a cunoaște modificări în privința organizării și funcționării sale, inclusiv în domeniul procesului decizional. În funcție de manifestările de voință ale statelor membre în redactarea eventualelor modificări viitoare ale tratatelor pe care se întemeiază Uniunea, concluziile și, în special, propunerile tezei pot fi confirmate în mai mică sau mai mare măsură. Având în vedere caracterul greu predictibil al viitorului Uniunii Europene, care depinde de evenimente asupra cărora cercetătorii prezentului nu exercită un control suficient, cercetarea va trebui să treacă prin procese periodice de actualizare, ori de câte ori evoluția dreptului Uniunii Europene le va face necesare.

Apreciem că originalitatea lucrării rezidă în câteva aspecte principale, la care ne vom referi în cele ce urmează și dintre care unele au fost menționate și cu prilejul analizei metodelor de cercetare și interpretare utilizate. În primul rând, opinăm că abordarea evolutivă detaliată reprezintă un primă contribuție originală. De asemenea, o altă contribuție este, în opinia noastră, dată de centrarea lucrării exclusiv pe procesul decizional unional, spre deosebire de lucrările care abordează acest aspect doar tangențial, subsumat altor obiective de cercetare. La acestea se adaugă și posibile reflecții asupra unor propuneri legislative utile evoluțiilor pe care UE le va putea înregistra.

VIII. Organizarea activităților de cercetare. Etapele cercetării

Conform doctrinei de specialitate, etapele realizării unei cercetări în domeniul dreptului se circumscriu, în linii generale, unei scheme care cuprinde „*alegerea temei de cercetare, documentarea (...) formularea (...) și verificarea ipotezei și a concluziilor științifice (...)*”

²⁹ Gheorghe Bocșan, *op.cit.*, p. 21.

³⁰ Alexander Hamilton, James Madison, John Jay, *The Federalist: a collection of essays, written in favour of the new Constitution, as agreed upon by the Federal Convention, september 17, 1787*, Dover Publications, New York, 2014.

[respectiv] *redactarea (...) lucrării*³¹. Etapele prezentate mai sus au guvernat, de altfel, și realizarea cercetării noastre.

IX. Prezentarea generală a tezei de doctorat

CAPITOLUL I – CONSIDERAȚII INTRODUCATIVE

Pentru a demonstra specificul ordinii juridice unionale, diferit de cel al dreptului internațional public, ne-am propus, în primul capitol al tezei, o structură care a început cu o succintă analiză a ordinii juridice de drept internațional, caracterizată prin absența organelor legislative supranaționale și prin utilizarea metodei interguvernamentale de adoptare a instrumentelor juridice internaționale (în special a principalului izvor de drept internațional, tratatul). Cercetarea a continuat cu prezentarea specificului ordinii juridice a Uniunii Europene, pornind de la problematica procesului de integrare în raport cu procesul de cooperare, încheindu-se cu analiza metodei cunoscute în trecut drept *comunitară* de adoptare a legislației Comunităților Europene/Uniunii Europene, și pe care, în prezent, ar trebui să o redenumim *metoda unională*, în considerarea reformelor consacrate prin Tratatul de la Lisabona.

În capitolul introductiv am analizat acele aspecte referitoare la diferențele dintre ordinea juridică a Uniunii Europene și cea de drept internațional public, respectiv la instituțiile și organele Uniunii Europene, la care s-au adăugat actele juridice ale Uniunii, cu diferitele caracteristici ale acestora. Pornind de la afirmația potrivit căreia „pentru a se defini drept autonomă, ordinea juridică unională trebuie să-și definească relația cu celelalte ordini juridice, în special cu cea de drept internațional”³², am prezentat caracteristicile generale ale dreptului internațional, dintre care cea mai relevantă pentru demersul nostru este absența unui organ legislativ, în lipsa căruia dreptul internațional public nu poate avea decât un rol de coordonare.

În continuare, am făcut referire la caracteristicile ordinii juridice a Uniunii Europene, și am subliniat faptul că aceasta, spre deosebire de cea de drept internațional, dispune de o autoritate legislativă (formată din Parlament și Consiliu), iar procesul decizional specific acestei autorități diferă de cel de elaborare a instrumentelor juridice de drept internațional, apropiindu-se de specificul unei ordini juridice federale.

Demersul nostru a adus în prim-planul atenției instituțiile și organele Uniunii Europene care îndeplinesc funcții apropiate de unele instituții corespondente din ordinele juridice ale statelor membre. Putem observa că, la nivelul Uniunii Europene, instituțiile în cauză, utilizând *metoda comunitară*, adoptă acte juridice legislative, în timp ce utilizarea metodei interguvernamentale reprezintă doar o excepție, circumscrisă, în prezent, numai sferei Politicii Externe și de Securitate Comună.

Am făcut referire și la unele caracteristici definitorii ale izvoarelor dreptului Uniunii Europene și am arătat modul în care normele de drept al Uniunii Europene, ca regulă, se integrează direct în ordinele juridice ale statelor membre și pot crea drepturi sau institui obligații în patrimoniul particularilor. Totuși, am observat și că, deși nu reprezintă regula în materie, și izvoarele dreptului internațional public pot, în anumite situații, avea aceleași caracteristici.

³¹ Elena Aramă, Rodica Ciobanu, *Metodologia dreptului: sinteze pentru seminar*, Editura Universității de Stat din Moldova, Chișinău, 2011, p. 147 și urm.

³² Francesca Martines, *Direct Effect of International Agreements of the European Union*, The European Journal of International Law, Vol. 25, nr. 1/2014, Oxford University Press, pp. 129-147.

Pentru a releva semnificațiile profunde ale aspectelor menționate, este necesar, în opinia noastră, să privim caracteristicile ordinii juridice unionale în relație cu cele ale ordinilor juridice statale, în special ale statelor federale. Astfel, fără a intra în detalii, „în sistemele federale, prerogativele de putere sunt împărțite nu doar între puterile executivă, legislativă și judecătorească, ci și între nivelul federal și cel al entităților federale. Aceste entități, fie ele state, regiuni sau provincii, pot beneficia de prerogative substanțiale, iar întinderea drepturilor (și obligațiilor, s.n.) lor este stabilită de către o Constituție”³³. Aplicate Uniunii Europene, aceste trăsături se concretizează într-un anumit specific al procesului decizional, care se distanțează de cel al organizațiilor internaționale de cooperare și cuprinde elemente de statalitate.

Întrunirea tuturor caracteristicilor despre care am afirmat că diferențiază Uniunea Europeană de celelalte subiecte derivate de drept internațional public (legate, în special, de specificitatea procesului său decizional) și, mai pe larg, ordinea juridică de drept al Uniunii Europene de cea a celorlalte subiecte derivate de drept internațional (privind, în special, caracteristicile actelor unionale), ne îndreptățește să afirmăm că Uniunea Europeană dispune de o nouă ordine juridică, diferită de cea de drept internațional public și care prezintă numeroase elemente de statalitate. Din analiza evoluției procesului decizional unional, pe care am realizat-o pe parcursul următoarelor capitole, a rezultat extinderea progresivă a prezenței acestor elemente în cadrul Comunităților și, în prezent, al Uniunii Europene. Prin specificitatea lor, acestea reprezintă elementele esențiale care diferențiază Uniunea de organizațiile internaționale de cooperare, integrarea fiind caracteristica sa definitorie.

CAPITOLUL II. SPECIFICITATEA ADOPTĂRII TRATATELOR FUNDAMENTALE ALE UNIUNII EUROPENE

Într-o continuare firească a aspectelor prezentate în capitolul introductiv, pe parcursul celui de-al doilea capitol am analizat problematica procesului decizional unional. Am început acest demers cu acele aspecte ce țin de adoptarea izvoarelor ce se găsesc la cel mai înalt nivel în ierarhia construită, de-a lungul timpului, de Curtea de Justiție, prin jurisprudența sa, adică tratatele fundamentale ale UE, la a căror specificitate în privința metodei de adoptare ne vom referi.

Am constatat că, până la intrarea în vigoare a Tratatului de la Lisabona, procedura de adoptare și revizuire a tratatelor ca izvoare de drept primar comunitar se desfășura după un mecanism specific dreptului internațional.

La o primă vedere, o astfel de stare de fapt ar putea fi considerată drept contrazicând ideea prezenței, în cadrul Uniunii, a unor elemente (incipiente) de statalitate, tipice în special ordinilor juridice federale. Totuși, întrebuițarea metodei istorice de cercetare, bazată pe identificarea de precedente care întrunesc condiția similarității de fapt, ne-a condus la concluzii diferite, care nu subminează, ci confirmă teza noastră, a prezenței unor elemente de statalitate în cadrul ordinii juridice unionale și a extinderii progresive a acestora.

Dacă analizăm modalitatea de formare a celor mai cunoscute exemple de federații existente, în prezent, și de aderare la acestea a noilor entități federative, observăm că situația

³³ **Kenneth Newton, Jan W. van Deth**, *Foundations of Comparative Politics: Democracies of the Modern World, Second Edition*, Cambridge University Press, Cambridge, 2010, p. 82.

constituirii și aderării prin acorduri internaționale nu reprezintă regula în materie, fără ca aceasta să însemne că este întâlnită pentru prima dată în cazul Uniunii Europene.

Pentru a enunța exemplul pe care, pe baza impactului istoric, îl putem considera cel mai reprezentativ în materie, menționăm că drept temei al apariției Statelor Unite ale Americii, astfel cum le cunoaștem astăzi, a stat documentul denumit *Articolele Confederației și ale Uniunii Perpetue*³⁴, care, din punctul de vedere al semnării sale, urmată de ratificarea în legislativul fiecărui stat, îmbracă forma unui acord internațional, iar din punctul de vedere al conținutului său, care vizează aspecte ce țin de dobândirea, exercitarea și limitele puterii în noul stat, precum și de repartizarea puterii între centrul federal și entitățile federative, cunoaște o natură constituțională. Concluzii similare, din perspectiva componenței organelor constituante, sunt aplicabile, de altfel, și Constituției Statelor Unite și sunt cu atât mai valabile de la intrarea în vigoare a Tratatului de la Lisabona, dată fiind consacrarea metodei convenției.

Am concluzionat opinând că specificitatea adoptării tratatelor fundamentale ale Uniunii Europene s-a conturat în urma unui proces evolutiv, prin care s-au instituit și acumulat diferențe față de procesul adoptării celorlalte tratate internaționale, și că această specificitate constă, în prezent, preponderent în utilizarea, pentru revizuirea tratatelor pe care se întemeiază Uniunea, a *metodei convenției*.

CAPITOLUL III. EVOLUȚIA PROCESULUI DECIZIONAL ÎN PERIOADA 1952-2003

În cadrul acestui capitol am putut opina, în primul rând, faptul că procesul decizional în cadrul Comunităților Europene a parcurs, de la apariția sa prin Tratatul de instituire a Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului și continuând cu reformele succesive, o serie de etape în cursul cărora a oscilat între supranațional și internațional și, respectiv, între mecanisme specifice ordinii juridice de drept internațional public și mecanisme cu elemente de statalitate.

Am afirmat acestea pornind de la realitatea potrivit căreia toate Comunitățile Europene au urmărit drept obiectiv realizarea, între statele membre, a unei cooperări mai puternice decât cea care rezulta din cadrul organizațiilor de cooperare. „Având acest scop, ele s-au plasat într-o perspectivă mai apropiată relațiilor federale”³⁵.

În mod evident, procesul decizional care a dus la încheierea acordurilor de voință concretizate în tratatele de instituire a Comunităților Europene a fost unul specific dreptului internațional public. Însă, odată intrate în vigoare aceste tratate, specificul procesului lor decizional s-a schimbat în mod fundamental. De exemplu, în cadrul CECO, acesta era dominat de o instituție cu caracter supranațional, Înalta Autoritate, care avea rolul de element dinamic al procesului decizional, cenzurată, însă, în anumite împrejurări, de către un Consiliu de Miniștri care funcționa, mai degrabă, după specificul organizațiilor internaționale clasice, adică era alcătuit din reprezentanți ai statelor membre și hotăra în unanimitate.

În cazul Comunității Economice Europene, rolul instituției supranaționale, Comisia, am constatat că s-a diminuat, aceasta nemaiputând adopta acte decât în situații de excepție, înaintând propuneri de acte Consiliului, care hotăra asupra adoptării lor în unanimitate, până la

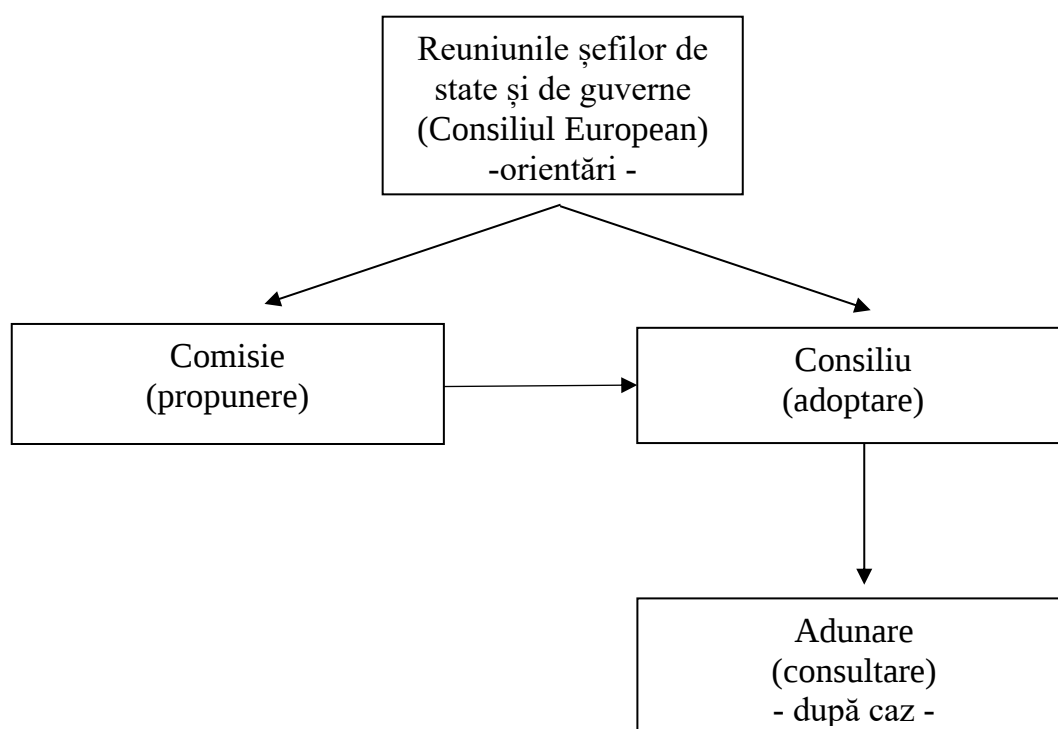
³⁴ *Articles of Confederation and Perpetual Union*, semnat la 15 noiembrie 1777.

³⁵ **Augustin Fuerea**, *Drept comunitar al afacerilor*, Ediția a II-a revizuită și adăugită, Editura Universul Juridic, București, 2006, p. 10.

încheierea perioadelor de tranziție la care ne-am referit în cadrul tezei, apoi în unanimitate sau cu majoritate calificată, după caz. De asemenea, în funcție de reglementările specifice fiecărei politici în parte, dintre cele reglementate de TCEE, procesul decizional în cadrul CEE putea include și consultarea Parlamentului European (sau a organelor consultative).

Un numitor comun al Comunităților Europene, în perioadele analizate, a fost reprezentat de rolul marginal al instituției parlamentare. Practic, aceasta putea exercita doar un control politic asupra Înaltei Autorități, respectiv Comisiei, control, la rândul său, circumstanțiat de reglementări care îl făceau excesiv de anevoios în practică și, prin excluderea Adunării de la numirea unei eventuale noi Înalte Autorități sau Comisii, lipsit de eficiență. În acele perioade, instituția parlamentară nu participa la adoptarea celor mai importante acte comunitare (regulamente, directive, decizii), ceea ce o diferenția de parlamentele naționale. Această situație de fapt nu avea să rămână astfel pentru mult timp, întrucât fiecare reformă succesivă a tratatelor de instituire, începând chiar cu Tratatul bugetare din anii 1970 și 1975 avea să ducă la o creștere a rolului Parlamentului European, implicându-l din ce în ce mai mult în procesul decizional. În paralel, reuniunile șefilor de state și de guverne, aflate inițial în afara cadrului instituțional al Uniunii, aveau să influențeze din ce în ce mai mult acțiunile acesteia.

Cu alte cuvinte, în această a treia perioadă, procesul decizional în cadrul Comunităților Europene se prezenta, în linii generale, după schema de mai jos:

Schema ilustrează faptul că, deși nu participa la adoptarea actelor legislative și existența sa nici nu era consacrată în tratate, Consiliul European avea o influență neformalizată, dar importantă în practică asupra procesului decizional. Dat fiind faptul că procesul decizional din cadrul Consiliului European, bazat pe consens, situație tipică organizațiilor internaționale de cooperare, dar și faptul că instituția Comisiei și reprezentanții statelor membre, reuniți în cadrul Consiliului, puneau în aplicare, prin actele legislative la a căror adoptare participau, aspectele cuprinse în Concluziile reuniunilor Consiliului European, apreciem că perioada la care ne

referim poate fi caracterizată drept *perioada internațional-comunitară* din evoluția construcției europene.

Această situație a continuat până la intrarea în vigoare a Actului Unic European și a Tratatului de la Maastricht, care au consacrat în tratate formele de cooperare extra-comunitară de până atunci. Practic, pe parcursul perioadei analizate, putem opina că ansamblul format din Comunitățile Europene și cooperările la care ne-am referit a evoluat de la un caracter supranațional, la unul interguvernamental și supranațional, pentru a reveni la caracterul supranațional.

Analizând evoluția procesului decizional al Comunităților pe baza schemei de mai sus, am considerat că aceasta a început într-un punct situat între interguvernamental și supranațional, dar mai aproape de interguvernamental, pentru a se deplasa apoi înapoi în direcția interguvernamentală și a reveni, din nou, după intrarea în vigoare a Actului Unic European și, ulterior, a Tratatului de la Maastricht, spre specificul supranațional.

CAPITOLUL IV. ELEMENTE DE REFORMĂ A PROCESULUI DECIZIONAL REALIZATE PRIN TRATATUL DE LA LISABONA

Pe parcursul acestui capitol am analizat principalele elemente de reformă realizate ca efect al intrării în vigoare a Tratatului de la Lisabona, care au relevanță asupra procesului decizional. Primul dintre acestea, în ordinea analizei noastre, a vizat consacrarea unui mecanism prin care parlamentele naționale ale statelor membre sunt implicate în controlul respectării principiilor subsidiarității și proporționalității, în adoptarea actelor legislative de către instituțiile Uniunii.

Din analiza mecanismului în cauză a rezultat prezența unor elemente de statalitate, provenite din asemănarea rolului parlamentelor naționale în procesul decizional unional cu rolul reprezentanților landurilor în cadrul procedurii de stabilire a poziției reprezentanților statului german în cadrul instituțiilor unionale din care fac parte, implicate în adoptarea de acte legislative al căror obiect de reglementare ar putea interfera cu domeniile de competență ale landurilor.

Ulterior, analiza noastră s-a referit la unele aspecte ce țin de implicațiile obligației de respectare a drepturilor fundamentale în activitatea legislativă și administrativă a instituțiilor Uniunii. Din prezentarea acestor aspecte a rezultat faptul că existența unui catalog de drepturi fundamentale în Carta Uniunii Europene conferă specificitate acestei entități. De asemenea, o astfel de reglementare și obligația instituțiilor Uniunii ca, în actele juridice pe care le adoptă, să respecte drepturile și libertățile fundamentale cuprinse în Cartă, reprezintă un element specific legilor fundamentale ale statelor membre. Prin urmare, această obligație și întinderea ei, similar celor întâlnite în dreptul constituțional al statelor membre, constituie un alt element de statalitate al Uniunii.

Ultima secțiune a capitolului a cuprins o expunere a principalelor coordonate juridice ale inițiativei cetățenești la nivelul Uniunii Europene, introdusă tot prin Tratatul de la Lisabona. Din compararea acesteia cu reglementarea inițiativei cetățenești consacrate în legislația românească am putut constata numeroasele similarități dintre cele două proceduri (cea unională și cea românească). Existența inițiativei cetățenești la nivelul Uniunii Europene și asemănările

de reglementare identificate au constituit un alt element de statalitate pe care modalitatea de desfășurare a procesului decizional îl conferă Uniunii.

Pe baza celor analizate până în această etapă, pe parcursul tezei, am fost în măsură să alcătuim o prezentare generală a desfășurării procesului decizional în Uniunea Europeană.

Acesta are drept punct de plecare adoptarea, de către Consiliul European (ca instituție a Uniunii, spre deosebire de situația anterioară), a unor orientări generale vizând acțiunea Uniunii în anumite domenii prioritare, care vor conține doar acele elemente de care instituțiile emitente vor avea nevoie pentru a identifica domeniile în care trebuie să acționeze și coordonatele generale ale acelei acțiuni.

Ulterior, instituția emitentă a unui proiect de act juridic al Uniunii Europene trebuie să verifice existența și natura competenței Unionale în domeniul în care dorește să acționeze. În situația în care, în urma acestei analize, există convingerea că Uniunea este competentă în domeniul sau domeniile respective și competența în cauză este exclusivă, partajată, de sprijinire, coordonare și completare etc., instituția în cauză va putea acționa conform limitelor și specificului fiecărei categorii de competențe în parte și conform reglementărilor speciale care guvernează acțiunea Uniunii în cadrul fiecărui domeniu sau al fiecărei politici. În cadrul acțiunii sale, instituția emitentă va trebui să identifice temeiul juridic corect al proiectului de act al Uniunii Europene, în caz contrar acesta putând fi atacat, de exemplu, printr-o acțiune în anulare.

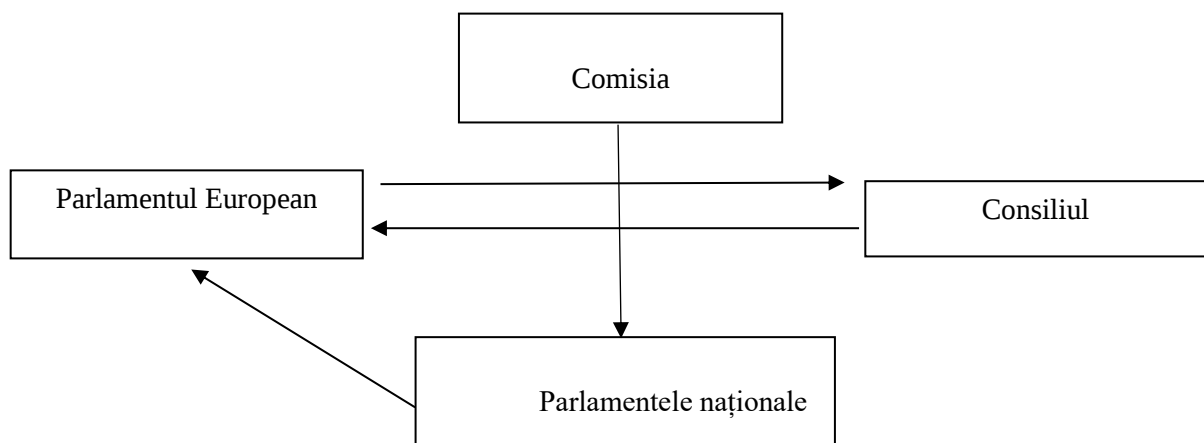
Comisia procedează la efectuarea unor studii, analize, demersuri de documentare, reuniuni și dezbateri cu experți, reprezentanți ai societății civile, parteneri sociali etc. relevanți pentru obiectul proiectului de act pe care are în vedere să îl elaboreze. În continuare, instituția în cauză (de principiu, Comisia), redactează proiectul de act juridic cu respectarea dispozițiilor care au relevanță generală cu privire la acțiunea Uniunii în domeniile sale de competență.

De asemenea, Comisia poate primi o propunere de act legislativ din partea cetățenilor Uniunii, prin intermediul inițiativei cetățenești, însă și în acest caz decizia privind oportunitatea înaintării respectivei propuneri către Parlament și Consiliu îi aparține acesteia (Comisiei).

Odată redactat proiectul de act unional, poate fi inițiată procedura legislativă aplicabilă. În principiu, în special în situațiile în care este aplicabilă procedura legislativă ordinară, Comisia va iniția procedura în cauză prin transmiterea proiectului său către parlamentele naționale, pentru controlul respectării principiilor subsidiarității și proporționalității, și către Parlament și Consiliu, ori către Consiliu, pentru desfășurarea procedurii legislative aplicabile.

Parlamentele naționale pot să-și exercite atribuțiile rezultate din prevederile Protocoloalelor 1 și 2, anexate Tratatului de la Lisabona și, după finalizarea procedurilor în cauză, presupunând că nu se constată că actul nu respectă aceste principii, procedura legislativă se poate desfășura în continuare. Respectiva procedură presupune fie adoptarea actului de către Parlament și Consiliu (conform regulilor descrise pe parcursul cercetării noastre), fie de către Parlament cu participarea Consiliului sau de către Consiliu cu participarea Parlamentului. În continuare, odată adoptat, actul juridic este semnat de către Președintele sau Președinții instituțiilor care l-au adoptat și publicat în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, respectiv comunicat destinatarului/destinatariilor, după caz.

Rezumând, am putut opina, pe baza celor prezentate până în această etapă a cercetării, că procesul decizional unional, potrivit Tratatului de la Lisabona, se prezintă conform schemei de mai jos, a cărei oportunitate am apreciat-o din perspectiva introducerii parlamentelor naționale în reprezentarea grafică a procesului decizional unional:

Acest proces îmbină, în derularea sa, elemente specifice organizațiilor internaționale, statelor și structurilor federale de tip american timpuriu. Mai precis, paradigma generală de desfășurare a procesului decizional unional prezintă elemente de statalitate prin faptul de a corespunde cu cele afirmate în literatura de specialitate³⁶, conform căreia una dintre caracteristicile constituționale ale ordinilor juridice federale este aceea că permit „entităților federative să influențeze sau chiar să blocheze procesul decizional de la nivelul centrului federal”, după cum rezultă din paralelele efectuate cu legea fundamentală a Republicii Federale Germania.

CAPITOLUL V. PROCEDURILE LEGISLATIVE SPECIFICE UNIUNII EUROPENE

Din ansamblul celor prezentate pe parcursul acestui capitol am putut observa cum, dincolo de elementele de diferențiere față de procesele legislative naționale (cum ar fi faptul că monopolul inițiativei legislative este deținut de către Comisie, corespondentul relativ al executivelor naționale, în timp ce, pe plan național, inițiativa legislativă a executivului reprezintă nu regula, ci excepția), procedura legislativă ordinară contribuie la argumentarea elementelor de statalitate unionale. Argumente suplimentare în sensul acestei aprecieri sunt conferite de faptul că Parlamentul European care, în cadrul procedurii legislative ordinare, adoptă actele legislative specificate în art. 288 din TFUE împreună cu Consiliul, este alcătuit din reprezentanți ai cetățenilor Uniunii, aleși prin vot direct (putând fi asimilat, în acest sens, *Bundestag*-ului german), iar Consiliul este alcătuit din reprezentanți ai statelor membre, putând fi asimilat, din punctul de vedere al componenței, cu *Bundesrat*-ul.

Procedurile legislative speciale, cu inițiativa și rolul de adoptare a actelor pe care le conferă Consiliului, reprezintă o contrapondere interguvernamentală la cele afirmate mai sus, dar ponderea în continuă reducere a domeniilor în care se aplică procedurile legislative speciale se constituie într-o excepție, din ce în ce mai rar aplicată, de la regula utilizării procedurii ordinare. Chiar și simpla existență a procedurii legislative ordinare ar fi suficientă pentru a diferenția Uniunea Europeană de organizațiile internaționale de cooperare, dar extinderea utilizării acesteia conferă o dimensiune substanțială acestei diferențieri, un plus de autenticitate

³⁶ Jan Biela, André Kaiser, Annika Hennl, *Policy Making in Multilevel Systems: Federalism, Decentralisation, and performance in the OECD countries*, ECPR Press, Colchester, 2013, p. 47.

și de profunzime, care vine să completeze imaginea unei organizații internaționale de integrare cu trăsături statale.

CAPITOLUL VI. SPECIFICITATEA PROCESULUI DECIZIONAL ÎN DOMENIUL ACȚIUNII EXTERNE A UNIUNII EUROPENE ȘI AL ADERĂRII LA UNIUNEA EUROPEANĂ

Din punct de vedere procedural, politica externă și de securitate comună a Uniunii Europene se desfășoară prin definirea, de către Consiliul European a orientărilor generale și adoptarea deciziilor care au ca obiect de reglementare: acțiunile care trebuie întreprinse de Uniune, pozițiile pe care aceasta trebuie să le adoptate, modalitățile de punere în aplicare a deciziilor referitoare la acțiuni și la poziții, respectiv consolidarea cooperării sistematice dintre statele membre privind orientarea politicilor acestora³⁷.

Pe parcursul acestui capitol am observat participarea importantă a Consiliului European la realizarea concretă a Politicii Externe și de Securitate Comună, ceea ce constituie o diferență importantă, comparativ cu situația întâlnită în cadrul celorlalte politici ale Uniunii. Astfel, conform Tratatului de la Lisabona, rolul Consiliului European este, în general, de îndrumare, de definire a liniilor generale de orientare a politicii Uniunii. Cu toate acestea, în materia Politicii Externe și de Securitate Comună, Consiliul European participă în mod direct la procedura de decizie.

Cerința unanimității în Consiliu este, în opinia noastră, încă o concesie admisă abordării interguvernamentale. Coroborat cu faptul că, în arhitectura instituțională a Uniunii, Consiliul reprezintă interesele statelor membre, necesitatea unanimității este firească, aceasta fiind o garanție a faptului că deciziile în materie de politică externă nu lezează interesele nici unui stat.

Procedând la formularea concluziilor la care ne conduce analiza politicii comerciale comune și acțiunii externe a Uniunii, aparența caracterului interguvernamental nu subzistă cu aceeași intensitate. În primul rând, opinăm că și acțiunea externă a Uniunii, după modelul altor politici, prezintă un complex de caracteristici interguvernamentale și statale, primele fiind reprezentate de rolul Consiliului în cadrul acesteia, iar celelalte de rolul Parlamentului European, ca instituție purtătoare a legitimității democratice și ca reprezentant al cetățenilor Uniunii, cât și de Comisie, ca reprezentant al intereselor Uniunii. Cu toate că literatura de specialitate³⁸ consideră că „Tratatul de la Lisabona nu a rezolvat problema unității și coerenței Uniunii în cadrul acțiunii externe ci, prin multiplicarea numărului subiectelor de drept instituțional unional³⁹, tratatul a accentuat nevoia desfășurării unor negocieri complexe, nu doar între statele membre și instituțiile Uniunii, ci chiar între instituții, la rândul lor”⁴⁰, opinia noastră este în sensul în care procedura aplicabilă încheierii acordurilor internaționale în cauză, deși complexă, prezintă numeroase asemănări cu cea aplicabilă în statele membre, a cărei coerență se bucură de o mai largă acceptabilitate și, prin implicarea Parlamentului European și prin votul

³⁷ Potrivit **Nicoleta Diaconu**, *Dreptul Uniunii Europene. Politicile Uniunii Europene*, Editura Universul Juridic, București, 2017, passim.

³⁸ **Astrid Boening, Jan-Frederik Kremer, Aukje van Loon (editori)**, *Global Power Europe - Vol. 2 Policies, Actions and Influence of the EU's External Relations*, Springer, Berlin-Heidelberg, 2013, passim.

³⁹ Cu referire la instituționalizarea Consiliului European.

⁴⁰ **Astrid Boening, Jan-Frederik Kremer, Aukje van Loon**, op.cit, p. 3

acordat de către Consiliu cu majoritate calificată prezintă elemente nespecifice organizațiilor internaționale de cooperare, pe care le putem considera drept statale.

Din jurisprudența Curții de Justiție rezultă că acordurile internaționale dețin atât o forță juridică superioară izvoarelor derivate ale dreptului unional, cât și aplicabilitate prioritară în raport cu dreptul intern al statelor membre în situații de conflict, normele lor putând beneficia chiar de efect direct. În cadrul procedurii încheierii acordurilor la care Uniunea este parte, rolul de negociator al Comisiei prezintă importante similarități cu rolul corespondent al guvernelor naționale, relația dintre Parlament și Consiliu, pe de o parte, și Comisie, pe de altă parte, prezintă, la rândul ei, similarități cu relația dintre parlamentele naționale și guvernele asupra cărora își exercită controlul politic, iar adoptarea, de către Consiliu, a deciziilor cu privire la încheierea acordurilor prezintă asemănări cu ratificarea acordurilor internaționale de către Senatele statelor federale (compuse în general din reprezentanți ai entităților federative). Chiar și rolul pronunțat al executivului unional în această procedură prezintă similarități cu rolul executivelor naționale în negocierea acordurilor internaționale încheiate de state care, la rândul său, reprezintă, în general, apanajul executivelor.

Analizând particularitățile procedurilor de aderare, respectiv de retragere la și din Uniunea Europeană, am putut observa faptul că acestea diferă, într-o serie de aspecte fundamentale, de celelalte proceduri descrise în această cercetare și se aseamănă, întrucâtva (deși rolul Parlamentului European este mai puternic în cazul aderării noilor state) cu procedurile din cadrul PESC, situându-se, din punctul de vedere al poziționării pe axa imaginară interguvernamentalism-federalism, pe poziția a doua, după PESC, în funcție de apropierea de interguvernamentalism.

Totuși, necesitatea ca Parlamentul European să aprobe acordurile de aderare și de retragere, coroborată cu faptul că și în statele membre încheierea acordurilor internaționale se realizează de către executiv, iar legile de ratificare a acestora se adoptă de către camerele superioare ale Parlamentului, conferă și acestor proceduri elemente de statalitate, astfel încât ele nu pot fi considerate excepții absolute de la prezența elementelor de statalitate în procesul decizional de la nivelul Uniunii Europene.

CAPITOLUL VII. PARTICULARITĂȚILE PROCESULUI DECIZIONAL LA NIVEL INSTITUȚIONAL

Pe parcursul capitolului al șaptelea am putut observa faptul că analiza procesului decizional din cadrul instituțiilor Uniunii Europene a reprezentat un demers necesar, care a completat înțelegerea procesului decizional unional în ansamblul său și a contribuit la edificarea unei perspective generale, complete, asupra fenomenelor juridice în urma cărora sunt adoptate actele (fie ele legislative sau nu) cu forță juridică obligatorie ale Uniunii.

Aceasta deoarece din analiza procesului decizional în dimensiunea sa interinstituțională, care vizează doar interacțiunile dintre instituții în vederea adoptării actelor juridice ale Uniunii, acest proces induce perspectiva unui caracter apropiat de cel federal, al unui model similar procesului de adoptare a actelor legislative sau administrative (după caz) din statele membre.

Analizând instituțiile implicate în procesul decizional, am ajuns la concluzia că, deși instituțiile interacționează după un model de natură statală, în cadrul fiecărei instituții privită în mod individual, procesul decizional prezintă, în două situații importante, asemănări evidente cu

instituțiile echivalente ale organizațiilor internaționale de cooperare (cazurile Consiliului European și Consiliului), într-una dintre acestea prezintă similarități pronunțate cu instituția echivalentă de la nivel național (situația Comisiei Europene), iar într-o a patra și ultimă ipoteză (Parlamentul European), instituția cercetată este, în prezent, un model al procesului decizional care poate avea reale asemănări cu instituția corespunzătoare din plan intern, dar se remarcă și prezența unor prevederi din Regulamentul de procedură care conferă posibilitatea unor negocieri interinstituționale purtate într-un cadru similar organizațiilor internaționale de cooperare și, pe de altă parte, permite adoptarea pozițiilor proprii referitoare la proiectele de acte legislative de către un număr redus de membri ai instituției analizate.

CAPITOLUL VIII. CONCLUZII GENERALE ȘI PROPUNERI DE *LEGE FERENDA*

În cuprinsul ultimului capitol al tezei, am enunțat concluziile generale și am formulat unele propuneri de *lege ferenda*, propuneri care vizează atât aspecte de formă, cât și aspecte de fond, și la care ne vom referi, în continuare.

În materia aspectelor de formă, propunerea noastră a survenit în contextul în care tratatele pe care se întemeiază Uniunea Europeană recunosc existența instituțiilor, organelor, oficiilor și agențiilor. Spre exemplu, pe de o parte, art. 15 din TFUE prevede că „în scopul promovării unei bune guvernări și asigurării participării societății civile, instituțiile, organele, oficiile și agențiile Uniunii acționează respectând în cel mai înalt grad principiul transparenței”, iar Capitolul III (intitulat „Organele consultative ale Uniunii”), din Partea a Șasea (intitulată „Dispoziții instituționale și financiare”) consacră două organe consultative, Comitetul Economic și Social și Comitetul Regiunilor. Cu alte cuvinte, formularea tratatelor nu face diferența suficient între aceste noțiuni distincte. Pe de altă parte, art. 7 alin. (3) lit. (a) din Protocolul (nr. 2) privind aplicarea principiilor subsidiarității și proporționalității definește *organul legislativ*⁴¹ al Uniunii ca fiind format din Parlament și Consiliu, iar lit. (b) utilizează același concept. Pentru evitarea acesteia, enunțăm, ca propunere de *lege ferenda* preluarea exprimării utilizate de *Proiectul Spinelli*⁴², și anume aceea de *autoritate legislativă*.

Prin aplicarea acestei propuneri, noul text al art. 7 alin. (3) lit. (a) din Protocolul menționat ar avea următorul conținut:

(a) înainte de încheierea primei lecturi, autoritatea legislativă (Parlamentul European și Consiliul) examinează compatibilitatea propunerii legislative cu principiul subsidiarității, ținând seama în special de motivele invocate și împărtășite de majoritatea parlamentelor naționale, precum și de avizul motivat al Comisiei;

iar lit. (b) s-ar prezenta după cum urmează:

⁴¹ A se vedea, în acest sens, **Augustin Fuerea**, *Legislativul...*, op.cit., p. 200 și urm.

⁴² Proiect de Tratat de instituire a Uniunii Europene, publicat în Buletinul Comunităților Europene, Februarie 1984, nr. 2, pp. 8-26.

(b) în cazul în care, cu o majoritate de 55 % a membrilor Consiliului sau cu o majoritate a voturilor exprimate în Parlamentul European, **autoritatea legislativă** consideră că propunerea legislativă nu este compatibilă cu principiul subsidiarității, aceasta nu va mai fi examinată.

În ceea ce privește propunerile de fond, acestea au vizat atât completarea unor reglementări în sprijinul creșterii clarității lor, cât și propuneri referitoare la parcursul procesului decizional.

Prima propunere a avut în vedere, după modelul Proiectului Spinelli, specificarea, în dreptul primar unional, a faptului că, până la momentul în care Uniunea legiferează într-un anumit domeniu de competență exclusivă, normele cuprinse în actele statelor membre care reglementează acel domeniu continuă să producă efecte.

După materializarea acestei propuneri, la conținutul art. 2 alin. (1) din TFUE s-ar adăuga următorul text:

...până la adoptarea, de către Uniune, a actelor cu forță juridică obligatorie în domeniile în care tratatele atribuie Uniunii competență exclusivă, normele cuprinse în actele juridice cu forță obligatorie ale statelor membre, având același obiect de reglementare, continuă să producă efecte.

O a doua propunere de fond a vizat reformularea prevederilor legate de principiul subsidiarității, în sensul specificării faptului că, în temeiul acestui principiu, Uniunea poate acționa doar pentru a duce la îndeplinire acele obiective care pot fi întreprinse mai eficient în comun decât prin acțiunile statelor membre în mod separat, și în special a acelor a căror executare necesită acțiunea Uniunii pentru că dimensiunea sau efectele acestora se extindeau dincolo de frontierele naționale.

În acest sens, art. 5 alin. (3) din TUE ar trebui să aibă următorul conținut:

(3) În temeiul principiului subsidiarității, în domeniile care nu sunt de competența sa exclusivă, Uniunea intervine numai dacă obiectivele acțiunii preconizate pot fi realizate mai eficient de către Uniune decât de statele membre, la nivel central regional sau local, și în special în situația în care, datorită dimensiunilor și efectelor acțiunii preconizate, acestea nu pot fi realizate în mod satisfăcător decât la nivelul Uniunii.

Tot în legătură cu principiile subsidiarității și proporționalității, dar în privința controlului respectării acestora de către parlamentele naționale, am remarcat faptul că, actualele dispoziții ale Protocolului nr.2 privind aplicarea principiilor subsidiarității și proporționalității nu prevăd obligativitatea, pentru instituția emitentă a unui proiect de act legislativ, de a reexamina proiectul respectiv nu doar în situația în care avizele motivate prin care parlamentele naționale constată nerespectarea principiilor în cauză reprezintă o treime din totalul voturilor alocate, dar nici măcar în situația în care avizele motivate reunesc majoritatea simplă a voturilor⁴³.

⁴³ Situație care, la data finalizării elaborării tezei de doctorat (12.05.2022) nu se întâlnește, încă, în practică.

Deși am admis că o astfel de soluție de reglementare este în acord cu caracterul Uniunii Europene de organizație internațională de integrare, facilitând adoptarea proiectelor de acte legislative, am considerat că o mai profundă implicare a parlamentelor naționale în adoptarea actelor legislative ar fi în concordanță cu caracterul propriu, original al funcționării, în paradigmă federală, a procesului decizional unional, care preia unele elemente din ordinile juridice ale statelor federale, adaptându-le specificului unei Uniuni de state.

Din acest motiv, am propus menținerea lipsei obligativității retragerii proiectului de act legislativ, de către instituția emitentă, în cazul atingerii pragului de o treime dintre voturile alocate parlamentelor naționale (întrucât introducerea unei astfel de obligativități în situația atingerii unui prag atât de redus ar putea dăuna eficienței procesului de adoptare a actelor legislative) și introducerea, în sarcina instituției emitente, a obligației de retragere a proiectului de act legislativ dacă avizele motivate prin care parlamentele naționale constată nerespectarea principiilor subsidiarității și proporționalității reprezintă o majoritate simplă a voturilor atribuite.

Prin adoptarea acestei propuneri, alin. (3) al art. 7 din Protocolul nr. 2 privind aplicarea principiilor subsidiarității și proporționalității ar avea următorul conținut:

*(3) De asemenea, în cadrul procedurii legislative ordinare, în cazul în care avizele motivate privind nerespectarea de către un proiect de act legislativ a principiului subsidiarității reprezintă cel puțin o majoritate simplă din voturile atribuite parlamentelor naționale în conformitate cu alineatul (1) al doilea paragraf, **instituția emitentă este obligată să retragă proiectul de act legislativ.***

O altă propunere de *lege ferenda* s-a referit la enumerarea, într-un sistem tip listă și într-o singură dispoziție din tratate, a atribuțiilor Parlamentului European, ca instituție purtătoare a legitimității democratice, în vederea creșterii clarității atribuțiilor PE pentru cei pe care această instituție îi reprezintă direct, respectiv cetățenii Uniunii.

Referitor la procedura legislativă unională, am propus preluarea prevederilor proiectului Spinelli, ce consacră o singură procedură legislativă (alături de eliminarea procedurilor legislative existente), cu mențiunea că, în ceea ce ne privește, propunem acordarea unui drept de inițiativă nu doar Comisiei, ci și membrilor Parlamentului și Consiliului, după model național, ceea ce ar apropia aceste instituții de locul și rolul pe care îl ocupă la nivelul statelor membre.

Dacă aceste propuneri ar fi implementate, conținutul noului art. 289 din TFUE ar fi următorul:

*Procedura legislativă **unională** constă în adoptarea în comun, de către Parlamentul European și Consiliu, a unui regulament, a unei directive sau a unei decizii, la propunerea Comisiei sau la inițiativa unuia dintre membrii Parlamentului sau Consiliului (...),*

iar actualul alin. (2) al aceluiași articol ar fi eliminat.

De asemenea, alin. (2) al art. 294 ar urma să aibă următorul cuprins:

(2) Comisia sau unul dintre membrii Parlamentului ori Consiliului prezintă o propunere Parlamentului European și Consiliului.

Numeroase alte dispoziții ale dreptului primar și derivat unional (în special Regulamentele de organizare și funcționare ale instituțiilor) ar cunoaște o serie importantă de adaptări tehnice și terminologice.

Totodată, am propus consacrarea, la nivelul dreptului primar, a priorității dreptului Uniunii în raport cu normele naționale, în situații de conflict, ceea ce ar aduce un plus de claritate pentru destinatarii drepturilor sau obligațiilor provenite din actele Uniunii, dincolo de cea adusă, deja, de jurisprudență.

Spre exemplu, la art. 47 din TUE, actuala referire la personalitatea juridică a Uniunii ar deveni alin. (1) al acestui articol, la care s-ar adăuga un al doilea alineat, având următorul cuprins, inspirat din Declarația nr. 17 atașată Tratatului de la Lisabona:

(2) tratatele și legislația adoptate de Uniune pe baza tratatelor au prioritate în raport cu dreptul statelor membre.

Considerăm că referirea la jurisprudența Curții nu ar fi necesară în această dispoziție, întrucât normele dreptului unional se interpretează, deja, în concordanță cu jurisprudența Curții, dar poate fi păstrată în Declarația menționată.

Și în ceea ce privește Carta drepturilor fundamentale, pornind de la formularea art. 52 alin. (1) din Cartă, în care am identificat utilizarea sintagmei „prin lege”, am considerat că, în contextul în care dispozițiile Cartei se adresează atât instituțiilor Uniunii, cât și statelor membre, atunci când pun în aplicare dreptul Uniunii, ea poate apărea ca potrivită, cu raportare la tipurile de acte din ordinele juridice interne ale statelor membre, dar, cu raportare la dreptul Uniunii, poate crea confuzii. Desigur, în eventualitatea în care Tratatul de instituire a unei Constituții pentru Europa ar fi intrat în vigoare, acesta ar fi cuprins categorii de acte precum „legile europene” și „legile-cadru europene”, însă acestea se numără printre elementele de formă la care autorii Tratatului de la Lisabona au renunțat. În schimb, în prezent, la nivelul Uniunii Europene se întâlnește noțiunea de „act legislativ”, pe care TFUE o înțelege drept orice act adoptat printr-o procedură legislativă. Pentru evitarea eventualelor neclarități, deși am considerat că noțiunea de „lege” utilizată de Cartă⁴⁴ se referă la această din urmă categorie de acte, am apreciat că o exprimare de tipul:

„prin lege, de către Statele Membre, și prin act legislativ, de către Uniune”

ar fi de natură să aducă un plus de claritate și predictibilitate acestei prevederi.

În domeniul funcționării propriu-zise a instituțiilor, nu am propus eliminarea acordurilor interinstituționale sau a COREPER, deși am enunțat anumite critici la adresa rolului acestora, întrucât sunt, totuși, importante pentru desfășurarea cu o celeritate acceptabilă a procesului de adoptare a actelor legislative. În schimb, am propus introducerea, în Regulamentul de procedură al Parlamentului European, a *obligativității verificării existenței cvorumului la începutul fiecărei ședințe de vot*, pentru asigurarea reprezentativității procedurii de adoptare a pozițiilor Parlamentului.

⁴⁴ În art. 52 alin. (1), menționat.

Astfel, la actualul pct. 2 al art. 168 din Regulamentul de procedură al Parlamentului European s-ar adăuga mențiunea conform căreia

„Înainte de începerea votării, Secretarii verifică existența cvorumului de ședință prin utilizarea sistemului de vot electronic”,

iar prima ipoteză a punctului 3 s-ar elimina, celelalte dispoziții relevante ale Regulamentului de procedură al PE fiind adaptate în mod corespunzător.

Apreciem că cea mai importantă contribuție, chiar dacă am enunțat-o la final, este aceea referitoare la propunerea privind clarificarea generală a dispozițiilor de drept primar al Uniunii Europene prin *contopirea acestora într-un singur instrument juridic*, după modelul Tratatului de instituire a unei Constituții pentru Europa. În această situație, actualul TUE ar prelua reglementările din TFUE, sistematizate astfel încât să se regăsească într-o ordine logică, ceea ce ar facilita atât identificarea dispozițiilor relevante pentru fiecare materie în parte, cât și înțelegerea lor atât de către specialiști cât, mai ales, de către destinatarii normelor juridice unionale care beneficiază doar de o cunoaștere minimă a dreptului Uniunii Europene.

Aspectele enunțate pe parcursul lucrării și al concluziilor acesteia demonstrează, pe de o parte, atingerea obiectivelor tezei de doctorat și, pe de altă parte, utilitatea demersului științific, constând atât în concluziile desprinse cu privire la evoluția procesului decizional în Uniunea Europeană, cât și în formularea propunerilor de *lege ferenda*.

X. Bibliografie selectivă

I. Cursuri, tratate, monografii:

A. În limba română:

1. **ALDECOA LUZARRAGA, Francisco; GUINEA LLORENTE, Mercedes**, *Europa Viitorului: Tratatul de la Lisabona*, Editura Polirom, Iași, 2011;
2. **ANGHEL, Ion M.; SILAȘI, Grigore; CRĂCIUNESCU, Adrian Dumitru**, *Diplomația Uniunii Europene (și regulile acesteia)*, Editura Universul Juridic, București, 2015;
3. **APOSTOL TOFAN, Dana**, *Instituții administrative europene*, Editura C.H. Beck, București, 2006;
4. **APOSTOLACHE, Mihaela-Adina**, *Rolul parlamentelor naționale în elaborarea și aplicarea dreptului european*, Editura Universul Juridic, București, 2013;
5. **ARAMĂ, Elena; CIOBANU, Rodica**, *Metodologia dreptului: sinteze pentru seminar*, Editura Universității de Stat din Moldova, Chișinău, 2011;
6. **AURESCU, Bogdan**, *Sistemul jurisdicțiilor internaționale*, Editura CH Beck, București, 2013;
7. **BĂRBULESCU, Iordan Gheorghe**, *De la Comunitățile Europene la Uniunea Europeană*, Editura Trei, București, 2001;
8. **BĂRBULESCU, Iordan Gheorghe**, *UE: politicile extinderii*, Editura Tritonic, București, 2006;

9. **BERCEA, Raluca; MERCESCU, Alexandra;** *O scurtă introducere în drept*, Editura Humanitas, București, 2019;
10. **BOCȘAN, Gheorghe**, teză de doctorat cu tema *Dimensiunea penală a spațiului de justiție al Uniunii Europene*, susținută în cadrul Școlii Doctorale a Universității „Nicolae Titulescu”, din București, 2020;
11. **CIOCHINĂ-BARBU, Ioan**, *Drept instituțional al Uniunii Europene*, Wolters Kluwer, București, 2010;
12. **CRAIG, Paul; DE BÚRCA, Gráinne**, *Dreptul Uniunii Europene. Comentarii, jurisprudență și doctrină*. Ediția a VI-a, Editura Hamangiu, București, 2017;
13. **DEACONU, Ștefan (coord.); MURARU, Ioan; TĂNĂSESCU, Elena Simina; BARBU, Silviu Gabriel**, *Codex constituțional: constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene*, Editura Monitorul Oficial, București, 2015;
14. **DELEANU, Sergiu**, *Drept european al afacerilor: piața internă a Uniunii Europene*, Editura Universul Juridic, București, 2013;
15. **DIACONU, Nicoleta**, *Dreptul Uniunii Europene. Politicile Uniunii Europene*, editura Universul Juridic, București, 2017;
16. **DOBRE, Adrian**, *Politica comercială comună a Uniunii Europene*, Editura Universul Juridic, București, 2010;
17. **DRAGOȘ, Dacian Cosmin**, *Uniunea Europeană: instituții, mecanisme*, Ediția 3, Editura C.H.Beck, București, 2007;
18. **DUMITRAȘCU, Mihaela-Augustina**, *Dreptul Uniunii Europene și specificitatea acestuia*, Editura Universul Juridic, București, 2015;
19. **DUMITRAȘCU, Augustina; POPESCU, Roxana**, *Dreptul Uniunii Europene. Sinteze și aplicații*, Editura Universul Juridic, București, 2015;
20. **ENACHE, Marian; DEACONU, Ștefan**, *Drepturile și libertățile fundamentale în jurisprudența Curții Constituționale*, Editura C.H.Beck, București, 2019;
21. **FUERE, Augustin**, *Drept comunitar al afacerilor*, Ediția a II-a revizuită și adăugită, Editura Universul Juridic, București, 2006;
22. **FUERE, Augustin**, *Manualul Uniunii Europene*, Ediția a V-a revizuită și adăugită după *Tratatul de la Lisabona*, Editura Universul Juridic, București, 2011;
23. **FUERE, Augustin**, *Manualul Uniunii Europene*, Ediția a VI-a revizuită și adăugită, Editura Universul Juridic, București, 2016;
24. **FUERE, Augustin**, *Dreptul Uniunii Europene: principii, acțiuni, libertăți*, Editura Universul Juridic, București, 2016;
25. **GÂLEA, Ion**, *Tratatele Uniunii Europene: comentarii și explicații*, Editura C.H.Beck, București, 2012;
26. **GÂLEA, Ion**, *Dreptul Tratatelor*, Editura C.H.Beck, București, 2015;
27. **GROZA, Anamaria**, *Uniunea Europeană – Drept Instituțional*, C.H.Beck, București, 2008;
28. **GROZA, Anamaria**, *Uniunea Europeană: drept material*, Editura C.H. Beck, București, 2014;
29. **GYULA, Fabian**, *Drept Instituțional al Uniunii Europene*, Editura Hamangiu, București, 2012;

30. **IANCU, Gheorghe; IANCU, Vlad Alexandru**, *Teoria ciclurilor constituționale*, Editura Universul Juridic, București, 2015;
31. **MURARU, Ioan; CONSTANTINESCU, Mihai**, *Ordonanța guvernamentală: doctrină și jurisprudență*, Ediția a II-a revăzută și completată, Editura Lumina Lex, București, 2002;
32. **MURARU, Ioan; CONSTANTINESCU, Mihai**, *Drept parlamentar românesc*, Editura All Beck, București, 2005;
33. **MURARU, Ioan; CONSTANTINESCU, Mihai; IORGOVAN, Antonie; TĂNĂSESCU, Elena Simina**, *Constituția României revizuită: comentariu pe articole*, Editura All Beck, București, 2004;
34. **MURARU, Ioan; TĂNĂSESCU, Elena Simina**, *Drept constituțional și instituții politice*, Ediția 13, Editura C.H.Beck, București, 2008;
35. **NĂSTASE, Adrian; AURESCU, Bogdan; JURA, Cristian**, *Drept internațional public. Sinteze pentru examen*, Editura C.H.Beck, București, 2009;
36. **NĂSTASE, Adrian; JURA, Cristian; COMAN, Florin**, *14 prelegeri de Drept Internațional Public*, Editura C.H.Beck, București, 2012;
37. **NĂSTASE, Adrian; AURESCU, Bogdan**, *Drept Internațional Public: Sinteze, Ediția 9 – revizuită și adăugită*, Editura C.H.Beck, București, 2018;
38. **NEAGU, Aurel**, *Drept diplomatic și consular: îndrumar legislativ*, Editura Ministerului de Interne, București, 2001;
39. **PĂTRĂUȘ, Mihaela**, *Drept instituțional european*, Editura Pro Universitaria, București, 2018;
40. **POPA, Nicolae**, *Teoria generală a dreptului*, Ediția 3, Editura C.H. Beck, București, 2008;
41. **RAEPENBUSCH, Sean van**, *Drept instituțional al Uniunii Europene*, Editura Rosetti, București, 2014;
42. **VĂTĂMAN, Dan; DAVID, Ion**, *România și Uniunea Europeană – Istorie și actualitate*, editura Pro Universitaria, București, 2008;
43. **VĂTĂMAN, Dan**, *Drept instituțional al Uniunii Europene*, Universul Juridic, București, 2011;
44. **VEDINAȘ, Verginia**, *Drept administrativ*, Ediția a V-a revizuită și adăugită, Editura Universul Juridic, București, 2009;
45. **ZORGBIBE, Charles**, *Construcția europeană: trecut, prezent și viitor*, Editura Trei, București, 1998.

B. În alte limbi decât limba română:

1. **ANDERSEN, Svein S., ELIASSEN, Kjell A.**, *The European Union: How Democratic Is It?*, Sage Publications, London, 1996;
2. **AZOULAI, Loic**, *The Question of Competence in the European Union*, Oxford University Press, Oxford, 2014;
3. **BERNARD, Catherine, PEERS. Steve**, *European Union Law*, Oxford University Press, Oxford, 2014;

4. **BOENING, Astrid; KREMER, Jan-Frederik; LOON, Aukje van** (editors), *Global Power Europe - Vol. 1: Theoretical and Institutional Approaches to the EU's External Relations*, Springer, Berlin-Heidelberg, 2013;
5. **BOENING, Astrid; KREMER, Jan-Frederik; LOON, Aukje van** (editors), *Global Power Europe - Vol. 2: Policies, Actions and Influence of the EU's External Relations*, Springer, Berlin-Heidelberg, 2013;
6. **BORCHARDT, Klaus-Dieter**, *The ABC of European Union Law*, Publications Office of the European Union, Bruxelles, 2010;
7. **BROWNLIE, Ian; CRAWFORD, James**, *Principles of Public International Law*, 8th edition, Oxford University Press, Oxford, 2012;
8. **CHICHA, Emeline**, *Le Conseil Européen dans le processus décisionnel de l'Union Européenne*, Mémoire de Quatrième année, Séminaire: L'Union Européenne à la croisée des chemins, évaporation, dislocation, élargissement et/ou approfondissement, Sous la direction de Laurent Guihéry (soutenu en Septembre 2011);
9. **COEN, David; RICHARDSON, Jeremy**, *Lobbying the European Union: Institutions, Actors and Issues*, Oxford University Press, Oxford, 2009;
10. **CORBETT, Richard; VIGO, Íñigo Méndez de**, Committee on Constitutional Affairs, Report on the Treaty of Lisbon (2007/2286(INI)), Annex 3 (*List of legal bases providing for the ordinary legislative procedure in the Treaty of Lisbon*), www.europarl.europa.eu, f.a;
11. **DĂNESCU, Elena Rodica**, *Le compromis de Luxembourg (janvier 1966)*, extras de pe www.cvce.eu, 04.07.2016;
12. **DEBARDELEBEN, Joan; HURRELMANN, Achim**, *Democratic Dilemmas of Multilevel Governance: Legitimacy, Representation and Accountability in the European Union*, Palgrave Macmillan, New York, 2007;
13. **DUGUIT, Léon**, *Traité de droit constitutionnel*, Fontemoing & Co. Editeurs, Bordeaux, 1911;
14. **EGAN, Michelle; NUGENT, Neill; PATERSON, William E.**, *Research Agendas in EU Studies*, Palgrave Macmillan, London/New York, 2010;
15. **EMPEL, Martijn van**, *European Union Law, An Introductory Overview. After Lisbon*, LUISS University Press, Rome, 2010;
16. **GRILLER, Stefan; ZILLER, Jacques**, *The Lisbon Treaty: EU Constitutionalism without a Constitutional Treaty?*, Springer, Wien, 2008;
17. **GUȚAN, Manuel; SELEJAN GUȚAN, Bianca**, (editori), *Europeanization and judicial culture in contemporary democracies*, Editura Hamangiu, București, 2014;
18. **HAMILTON, Alexander; MADISON, James; JAY, John**, *The Federalist: a collection of essays, written in favour of the new Constitution, as agreed upon by the Federal Convention, september 17, 1787*, Dover Publications, New York, 2014;
19. **KACZOROWSKA, Alina**, *European Union Law*, Routledge-Cavendish, New York, 2008;
20. **KELSEN, Hans**, *General Theory of Law and State*, The Lawbook Exchange, Ltd., Clark, New Jersey, 2007;

21. **KONIG, Thomas; HUG, Simon**, *Policy-making Processes and the European Constitution A comparative study of member states and accession countries*, Routledge, New York, 2006;
22. **KLAMERT, Marcus**, *The Principle of Loyalty in EU Law*, Oxford University Press, Oxford, 2014;
23. **KUBICEK, Paul J.**, *The European Union and Democratization*, Routledge, New York, 2003;
24. **LEHMANN, Wilhelm**, studiu publicat pe www.europarl.europa.eu – iunie 2008, tradus pe www.cdep.ro – 10.09.2009;
25. **MCGOWAN, Lee**, *Preparing for Brexit: actors, negotiations and consequences*, Palgrave Macmillan, Belfast, 2018;
26. **MENON, Anand; SCHAIN, Martin**, *Comparative Federalism: The European Union and the United States in Comparative Perspective*, Oxford University Press, Oxford, 2006;
27. **MENY, Yves** (coord.), *Building Parliament – 50 years of European Parliament History*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 2009;
28. **NEWTON, Kenneth, DETH, Jan W. van**, *Foundations of Comparative Politics: Democracies of the Modern World, Second Edition*, Cambridge University Press, Cambridge, 2010;
29. **NIEMANN, Arne**, *Explaining Decisions in the European Union*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006;
30. **NUGENT, Neill**, *The Government and Politics of the European Union*, Palgrave Macmillan, New York, 2006;
31. **O'BRENNAN, John; RAUNIO, Tapio** (coord), *National Parliaments within the Enlarged European Union: from „victims” of integration to competitive actors?*, Routledge, New York, 2007;
32. **RAITHIO, Juha**, *The Principle of Legal Certainty in EC Law*, Editura Springer-Science+Business Media, Vienna, 2003;
33. **REHRL, Jochen; WEISSERTH, Hans-Bernhard**, *Handbook on CSDP – The Common Security and Defence Policy of the European Union*, manual editat de Colegiul European de Securitate și Apărare, Vienna, 2010;
34. **ROBERTS, Sir Ivor** (editor), *Satow's Diplomatic Practice*, Oxford University Press, Oxford, 2016;
35. **SCHÜTZE, Robert**, *From Dual to Cooperative Federalism*, Oxford University Press, Oxford, 2009;
36. **SCHÜTZE, Robert**, *European Constitutional Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2012;
37. **SELCK, Torsten J.**, *Preferences and Procedures: European Union Legislative Decision-Making*, Springer, 2006;
38. **STEINER, Josephine; WOODS, Lorna**, *EU Law*, Editura Oxford University Press, Oxford, 2009;
39. **WESSEL, Ramses A.**, *The European Union's Foreign and Security Policy: A Legal Institutional Perspective*, Kluwer Law International, The Hague, 1999;

40. **YATAGANAS, Xenophon A.**, *The Treaty of Nice. The Sharing of Power and the Institutional Balance in the European Union – A Continental Perspective*, The Jean Monnet Program, Jean Monnet Working Paper 1/01;
41. ******* *Thirty years of Community Law*, Commission of the European Communities, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 1983.

II. Studii și articole:

1. **AKANDE, Dapo**, *What is the Meaning of “Consensus” in International Decision Making?*, www.ejiltalk.org, 08.04.2013;
2. **ALMĂȘAN, Adriana**, *Legal phrases with no meaning whatsoever*, *Analele Universitatii din Bucuresti: Seria Drept* 99 (2019);
3. **ANDERSON, David; MURPHY, Cian C.**, *The Charter of Fundamental Rights: History and Prospects in Post-Lisbon Europe*, European Institute, Florence, Department of Law, EUI Working Paper LAW 2011/08;
4. **BANTAȘ, Dragoș – Adrian**, *România înainte și după aderarea la Comunitățile Europene/Uniunea Europeană – reperele principale -*, *Revista LEX* nr. 1/2017;
5. **BANTAȘ, Dragoș – Adrian; BELDIMAN, Elvira**, *Postwar international organizations predecessor of the European Union*, comunicare prezentată în cadrul Conferinței Internaționale „Challenges of the Knowledge Society”, organizată de Universitatea „Nicolae Titulescu” din București, în perioada 12-13 mai 2017, și inclusă în volumul Conferinței, intitulat: *The International Conference Challenges of the Knowledge Society*, Bucharest, 12th - 13th May 2017, 11th Edition, „Nicolae Titulescu” University Publishing House, 2017;
6. **BANTAȘ, Dragoș-Adrian**, *Aspects of cooperation between the Parliament and the Government regarding European Affaires*, *International Law Review*, Vol. III., Special Issue 2017;
7. **BANTAȘ, Dragoș - Adrian**, *Considerations regarding the role of the national parliaments in verifying the compliance with the principles of proportionality and subsidiarity*, *The International Conference – CKS 2018 – Challenges of the Knowledge Society*, Bucharest, 11th - 12th May 2018, 12th Edition, „Nicolae Titulescu” University Publishing House, București, 2018;
8. **BANTAȘ, Dragoș-Adrian** *Considerations regarding the choice, by the European institutions, of the legal basis of acts, during the legislative procedures. Overview of the case law of the Court of Justice of the European Union*, *The International Conference – CKS 2018 – Challenges of the Knowledge Society*, Bucharest, 11th - 12th May 2018, 12th Edition, „Nicolae Titulescu” University Publishing House, București, 2018;
9. **BANTAȘ, Dragoș-Adrian**, *Considerations relating to the role of the Council in the Institutional Set-up of the European Union*, *The International Conference – CKS 2019 – Challenges of the Knowledge Society*, Bucharest, 17th - 18th May 2019, 13th Edition, „Nicolae Titulescu” University Publishing House, București, 2019;
10. **BANTAȘ, Dragoș – Adrian**, *The role of the Presidency in the functioning of the EU Council – Challenges and Opportunities*, susținut în Conferinței „CKS 2019, The

- International Conference – CKS 2019 – Challenges of the Knowledge Society, Bucharest, 17th - 18th May 2019, 13th Edition, "Nicolae Titulescu" University Publishing House, București, 2019;
11. **BANTAȘ, Dragoș-Adrian** *Elements of the decision-making process within the Permanent Structured Cooperation on Defense*, Revista Curierul judiciar, nr. 13/2018;
 12. **BANTAȘ, Dragoș-Adrian**, *Considerations on the role and place of the European Council in the institutional set-up of the European Union*, Suplimentul Revistei Valahia University Law Study, 2019;
 13. **BĂDESCU, Mihai**, *The rationale of law. The role and importance of the logical method of interpretation of legal norms*, The International Conference Challenges of the Knowledge Society, Bucharest, 12th - 13th May 2017, 11th Edition, „Nicolae Titulescu” University Publishing House, 2017;
 14. **BEHR, Gerhard**, *The European Coal and Steel Community: A political and Legal Innovation*, Yale Law Journal vol.63/1953, nr.1, nov.1953;
 15. **BERCEA, Lucian; CĂRĂMIDARU, Dan-Adrian**, *Ordinea oamenilor liberi. O scurtă incursiune în istoria analizei economice a dreptului*, Studia Universitatis Babeș-Bolyai Iurisprudentia, nr. 4/2020;
 16. **BESSON, Samantha; D’ASPREMONT, Jean**, *The Oxford Handbook of the Sources of International Law*, Oxford University Press, 2017;
 17. **BILANCIA, Paola**, *The Role and Power of the European and the National Parliaments in the Dynamics of Integration*, în Revista Perspectives on Federalism, Vol. 1, număr unic/ 2009;
 18. **BOGDANDY, Armin von**, *The European Constitution and European identity: Test and subtext and of the Treaty establishing a Constitution for Europe*, International Journal of Constitutional Law , Vol. 3 (2-3)/ 1 mai 2005;
 19. **BOGDANOVSKAIA, I.**, *The Legislative Bodies in Law-making Process*, f.a., extras de pe www.nato.int;
 20. **BRESSANELLI, Edoardo; CHELOTTI, Nicola; LEHMANN, Wilhelm**, *Negotiating Brexit: the European Parliament between Participation and Influence*, Journal of European Integration, Vol. 41/2019;
 21. **BUX, Udo**, *European Citizens’ Initiative*, Fact Sheets on the European Union, www.europarl.europa.eu, 2011;
 22. **CIONGARU, Emilian**, *Direct Applicability of European Union Law*, Annals - Juridical Science Series, Constantin Brancusi University, Faculty of Juridical Sciences, vol. 4;
 23. **CIONGARU, Emilian**, *Teoria monistă și dualistă în Dreptul European*, în Revista Acta Universitatis George Bacovia, Nr. 1/2012;
 24. **COCATRE-ZILGIEN, André**, *Constitution de 1958, droit international, relations extérieures et politique étrangère*, Annuaire Français de Droit International, Nr. 4, Année 1958;
 25. **COLYVAS, Kynthia D.**, *European Economic Community: Aproaching Complete Formation Treaty*, Santa Clara High Technology Law Journal, Volume 5, Issue 2, Article 10, January 1989;

26. **COPELAND, Nic**, *The EU Accession procedure*, Library of the European Parliament, www.europarl.europa.eu, 26.03.2013;
27. **COPPE, Albert**, *The Economic and Political problems of Integration*, în revista Law and Contemporary Problems, Vol. 26, No. 3, Summer, 1961, Duke University School of Law;
28. **COURONNE, Vincent**, teză de doctorat cu tema *La compétence procédurale des États-membres de l'Union Européenne*, Université Panthéon-Sorbonne - Paris I, 2015;
29. **D'AMATO, Anthony**, *The Coerciveness of International Law*, German Yearbook of International Law nr. 52 (2009);
30. **DĂNESCU, Elena Rodica**, *Le compromis de Luxembourg (janvier 1966)*, extras de pe www.cvce.eu, 04.07.2016;
31. **DERO-BUGNY**, *The dilution of the Community Method and the diversification of intergovernmental practices*, Revue de l'OFCE / Debates and policies, nr. 134/2014, www.ofce.sciences-po.fr, f.a.;
32. **DUMITRAȘCU, Mihaela Augustina**, *Tratatul de aderare a României și Bulgariei la Uniunea Europeană – prezentare generală*, Revista de Drept Public nr. 2/2005;
33. **DUMITRAȘCU, Mihaela-Augustina**, *Evoluția Comunităților Europene de la integrare economică la integrare politică – implicații asupra ordinii juridice comunitare*, Analele Universității București, Seria Drept, nr.III/2006, Editura C.H. Beck, București, 2006;
34. **DUMITRAȘCU, Mihaela-Augustina; BANTAȘ, Dragoș-Adrian**, *Construcția europeană între național, interguvernamental și federal. Proiectarea, edificarea și eșecul ratificării Tratatului instituind Comunitatea Europeană de Apărare*, în revista Analele Universității din București, Seria Drept, Anul XVI (2017);
35. **DUMITRAȘCU, Mihaela-Augustina; BANTAȘ, Dragoș-Adrian**, *Construcția europeană între național, interguvernamental și federal. Elaborarea, conținutul, eșecul și moștenirea Planurilor Fouchet*, în Revista Analele Universității din București, Seria Drept, Anul XVII (2018);
36. **EDWARD, David**, *Secondary Community Law, Treaty Law and General Principles of Law*, www.law.du.edu, 1995;
37. **EDWARDS, Richard W. Jr.**, *Reservations to Treaties*, Michigan Journal of International Law, Vol. 10, nr. 2/1989;
38. **EISL, Andreas**, *How would the EU accession procedure really improve?*, www.institutdelors.eu, 04.03.2020;
39. **EQBAL, Tabish**, *International Organizations and reservations to treaties: a critical review of the International Law Commission's work*, în Revista Indian Journal of International Law, nr. 58/2018;
40. **FEIX, Marc**, *Subsidiarité, proportionnalité et construction européenne: Essai de généalogie des principes*, Revue d'éthique et de théologie morale, nr. 4;
41. **FEO, Alfredo de**, *A History of Budgetary Powers and Politics in the EU: The Role of the European Parliament, Part I: European Coal and Steel Community 1952 – 2002*, EPRS – European Parliament Research Service, Martie 2015;

42. **FEO, Alfredo de**, *A History of Budgetary Powers and Politics in the EU: The Role of the European Parliament, Part II: The non-elected Parliament 1957-1978*, EPRS – European Parliament Research Service, Martie 2015;
43. **FERNANDEZ, Irene Otero**, *Multilingualism and the Meaning of EU Law*, www.cadmus.eui.eu, 2020;
44. **FERNANDEZ, Jose Javier Fernandez ; CASANUEVA, Loreto Gil-Robles**, *The new codecision procedure following the Treaty of Amsterdam*, European Parliament, Directorate General for Research, Working document, Political Series W-34, 1997;
45. **FINCK, Michèle**, *Brexit and the European Institutions*, LSE Law Policy Briefing Series, Brexit Special nr. 3, martie 2017;
46. **FUERE, Augustin**, *Considerentele pe care se întemeiază avizul negativ al Curții de Justiție de la Luxemburg referitor la Acordul privind aderarea Uniunii Europene la Convenția pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale*, Revista de drept public (Universul Juridic) nr. 2/2015;
47. **FUERE, Augustin**, *The exercise of the presidency within the European Union*, comunicare științifică susținută în cadrul Conferinței Internaționale „Probleme actuale ale spațiului politico-juridic al UE”, Ediția a III-a, 27 octombrie 2016, și publicată în Suplimentul Revistei Române de Drept European, 27 octombrie 2016;
48. **FUERE, Augustin**, *Legislativul Uniunii Europene între unicameralism și bicameralism*, în Revista Dreptul, nr. 7/2017;
49. **FULE, Stefan**, *Copenhagen Criteria – The Backbone of EU Enlargement*, 20 Years that Changed Europe The Copenhagen Criteria and the Enlargement of the European Union Copenhagen 14 May 2013, Conference Report, www.um.dk, 14.05.2013;
50. **GEERAERTS, Kristof; FEDRIGO-FAZIO, Doreen**, *The new comitology rules: delegated and implemented acts*, Report by the Institute for European Environmental Policy, Mai 2011;
51. **GOEBEL, Roger J.**, *Supranational? Federal? Intergovernmental? The Governmental Structure of the European Union After Treaty of Lisbon*, în FLASH: The Fordham Law Archive of Scholarship and History;
52. **GOLDSMITH, Jack; LEVINSON, Daryl**, *Law for the States: International Law, Constitutional Law, Public Law*, Harvard Law Review, Nr. 7/mai 2009;
53. **GOVAERE, Inge; LANNON, Erwan; ELSUWEGE, Peter van; ADAM, Stanislas**, *The European Union in the World*, Editura Brill, Leiden, 2013;
54. **GOVAERE, Inge**, *To Give of to Grab: The Principle of Full, Crippled and Split Conferral of Powers Post-Lisbon*, College of Europe, Department of European Legal Studies, Research Paper in Law No. 4/2016, Bruges, Belgia, 2016;
55. **GUZMAN, Andrew**, *The Consent Problem in International Law*, în Berkeley Program in Law and Economics, Working Paper Series, 03.10.2011, extras de pe www.escholarship.org, 2011;
56. **HATHAWAY, Oona A.**, *Between Power and Principle: An Integrated Theory of International Law*, The University of Chicago Law Review, Vol. 72, Nr. 2 (2005);
57. **HAGEDORN, Franziska**, *The Community method vs. Intergovernmental method in the European Constitution*, CONVEU Conference Paper, Internal Reform and Constitution building Capacities, www.swp-berlin.org, f.a.;

58. **HIX, Simon; HAGEMAN, Sara**, *Could changing the electoral rules fix European parliament elections?*, în *Revista Politique européenne*, nr. 2 (28)/2009;
59. **HOFMAN, Herwig C.H; MIHĂESCU, Bucura C.**, *The Relation between the Charter's Fundamental Rights and the Unwritten General Principles of EU Law: Good Administration as a Test Case*, *European Constitutional Law Review*, Nr. 9/2013;
60. **HONNIGE, Christoph; PANKE, Diana**, *The Committee of the Regions and the European Economic and Social Committee: How Influential are Consultative Committees in the European Union?*, *JCMS Journal of Common Market Studies*, nr. 3 (51)/2013;
61. **JOHANSSON, Josefin; LINDSTROM, Lisa**, *Direct Effect of Directives - An Instrument for Uniformity or the Cause of Incoherence?*, www.semanticscholar.org, 2017;
62. **JUGASTRU, Călina**, *Considerații privind ordinea publică europeană*, *Anuarul Institutului de Istorie »George Baritiu« din Cluj-Napoca - Seria HUMANISTICA*, nr. 9/2001, Editura Academiei Române;
63. **KAGAN, Julia** *Taxation Without Representation*, hwww.investopedia.com, 07.10.2020;
64. **KASSIM, Hussein**, *The EU: institutions explained*, www.ukandeu.ac.uk, 19.05.2016;
65. **KELSEN, Hans**, *On the Basic Norm*, *California Law Review*, Volume 47, Issue 1, March 1959;
66. **KRAMER, Tomasz**, *Main characteristics of EU Law: Relations between EU Law and National Legal Systems*, *European Institute of Public Administration*, 2011, www.ab.gov.tr, 2011;
67. **LAHMER, Marc**, *Moment 1789 et la séparation des pouvoirs*, *Jus Politicum*, nr. 12/2014;
68. **LAMY, Valentin**, *Le rôle politique du Conseil d'État : prolégomènes*, *Les Cahiers Portalis* nr. 3/2016;
69. **LAURSEN, Finn**, *The Lisbon Treaty: A First Assessment*, în *Revista L'Europe en Formation*, nr. 4 (362)/2011;
70. **LINTERN, Snowy**, *The Crisis Management Procedures*, www.europa.eu, f.a.;
71. **MARKTLER, Tanja**, *The Power of the Copenhagen Criteria*, în *CYELP* Nr. 2/2006;
72. **MARTINES, Francesca**, *Direct Effect of International Agreements of the European Union*, *The European Journal of International Law*, Vol. 25, nr. 1/2014, Oxford University Press;
73. **MATHIEU, Chloe**, *La séparation des pouvoirs dans la jurisprudence du Conseil constitutionnel*, Université Montpellier, 2015;
74. **MAURER, Andreas**, *The European Parliament, the national parliaments and the EU Conventions*, în *Revista Politique européenne*, nr. 1 (9)/ 2003;
76. **MILANOVIC, Marko; SICILLIANOS, Linos-Alexander**, *Reservations to Treaties: An Introduction*, *European Journal of International Law*, Vol. 24, nr. 4/ noiembrie 2013;

77. **MILLER, Vaughne**, *The Extension of Qualified Majority Voting from the Treaty of Rome to the European Constitution*, House of Commons Library Research Paper 04/54, July 2004, www.researchbriefings.files.parliament.uk, 2004;
78. **NOLLKAEMPER, André**, *The Duality of Direct Effect of International Law*, The European Journal of International Law, nr. 1/2014, Oxford University Press, Oxford, 2014, Vol. 25;
79. **NOVAK, Stéphanie**, *Qualified majority voting from the Single European Act to present day: an unexpected permanence*, Notre Europe Studiex & Research Paper nr. 88, 2011;
80. **PASCU, Octavian Gabriel; LUMINOSU, Caius Tudor**, *The Legal Personality of the European Union – between the Maastricht Treaty and the Draft Treaty Establishing a Constitution for Europe – Reality and Perspectives*, Romanian Journal of European Affairs, Vol.8, No.3/2006;
81. **PIROZZI, Nicoletta**, *The EU's Comprehensive Approach to Crisis Management*, Geneva Center for Democratic Control of Armed Forces, Brussels Office, 2013;
82. **PLUNKETT, David**, *The Planning Theory of Law I: The Nature of Legal Institutions*, în revista Philosophy Compass nr. 8/2 (2013);
83. **PLUNKETT, David**, *The Planning Theory of Law II: The Nature of Legal Norms*, în revista Philosophy Compass nr. 8/2 (2013);
84. **PODARU, Ovidiu**, *Actul administrativ – formă și elemente de formă*, în revista Studia Universitatis Babeș – Bolyai nr. 52/ 2007;
85. **POPESCU, Roxana Mariana**, *Inițiativa cetățenească europeană – expresie a principiului democrației participative la nivelul Uniunii Europene*, în Revista Dreptul, nr. 11/2016;
86. **POPESCU, Roxana Mariana**, *Aspecte constituționale ale integrării României în Uniunea Europeană*, Revista Dreptul, nr. 3/2017;
87. **PROST, Mario**, *Hierarchy and the Sources of International Law - A Critical Perspective*, www.eprints.keele.ac.uk, 2017;
88. **SALOMIA, Oana-Mihaela; MIHALACHE, Augustin**, *Principiul egalității statelor membre în cadrul Uniunii Europene*, în Revista „Dreptul”, nr. 1/2016;
89. **SALOMIA, Oana-Mihaela** *Delegated Acts and Implementing Acts – new legal acts of the European Union*, article presented during The International Conference Challenges of the Knowledge Society, Bucharest, 12th - 13th May 2017, 11th Edition, and published in the Conference volume, „Nicolae Titulescu” University Publishing House;
90. **SCHENKER, Claude Schenker**, *Practice Guide to International Treaties, Edition 2015*, Federal Department of Foreign Affairs, Directorate of International Law, Confederația Elvetică, 2015;
91. **SCHNEIDER, Max**, *The Negotiated Meaning of Brexit: Mapping the Process of a Unique Negotiation*, disertație susținută în cadrul programului de master în domeniul Politici Publice, Institutul de Studii Politice, Paris, coordonator; Colin Hay;
92. **SCHOUTHEETE, Philippe de; ANDOURA, Sami**, *The Legal Personality of the European Union*, în revista Studia Diplomatica, Vol. LX, nr.1/2007;

93. **SCHÜTZE**, Robert, *Subsidiarity after Lisbon : reinforcing the safeguards of federalism?*, Cambridge law journal, nr. 68 (3), 2009;
94. **STEUTENBERG, Bernard; DIMITROVA, Antoaneta**, *Interests, Legitimacy and Constitutional Choice: The extension of the codecision procedure in Amsterdam*, comunicare științifică susținută în cadrul conferinței „Enlarging or Deepening: European integration at the crossroads”, în cadrul „Joint Sessions of Workshops of the European Consortium for Political Research”, Mannheim, Germania, 26-31.03.1999;
95. **TRACY, Michael**, *The Decision-making Process in the European Community with Reference to Agricultural Policy*, 1976 International Association of Agricultural Economists Conference, July 26-August 4, 1976, Nairobi, Kenya;
96. **TUORI, Kaarlo**, *The Many Constitutions of Europe*, Oxford Handbooks Online, 2016.
97. **VIOLI, Federica Violi**, *Formal and informal modification of treaties before their entry into force: What scope for amending CETA?*, www.qil-qdi.org, 31 iulie 2017;
98. **WALKER, Nigel; MILLER, Vaughne** *Negotiations on the UK leaving the EU during the extension period, Debate initiated by Julia Lopez MP*, House of Commons Library, 20 mai 2019;
99. **WALKER, Nigel**, *Brexit timeline: events leading to the UK's exit from the European Union*, House of Commons Briefing Paper nr. 7960, 06 ianuarie 2021;
100. *** *Not dead yet. Revisiting the 'Luxembourg Veto' and its Foundations*, European Constitutional Law Review, Nr. 13(1)/2017.

Bibliografia integrală constă în: 45 de cursuri, tratate sau monografii în limba română; 41 de cursuri, tratate sau monografii în alte limbi decât limba română; 100 de studii și articole; 50 de instrumente juridice primare și/sau secundare ale Uniunii Europene, respectiv aparținând legislației interne a statelor membre; 12 declarații sau alte acte ale instituțiilor Uniunii Europene, fără forță juridică obligatorie; 62 de hotărâri și avize ale Curții de Justiție a Uniunii Europene, ale Curții de Justiție a Comunităților Europene, respectiv ale Curții Internaționale de Justiție; 2 decizii ale Curții Constituționale a României; 9 site-uri web și 5 alte surse.